UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

Pastorační péče v zařízeních Diakonie ČCE – pobytových službách pro seniory

Jitka Kazmířová

Vedoucí práce: Ladislav Beneš, Dr.
Studijní program: Teologie
Studijní obor: Křesťanská krizová a pastorační péče – diakonika

Praha 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Pastorační péče v zařízeních Diakonie ČCE – pobytových službách pro seniory zpracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze dne 30. 5. 2017

Jitka Kazmířová

Anotace

Tato práce se zabývá pastorační péčí v zařízeních Diakonie českobratrské církve evangelické se zaměřením na pobytová zařízení pro seniory. V první kapitole přináší pohled do vlastní organizace Diakonie ČCE, věnuje se její historii a organizační kultuře. Další kapitola shrnuje současné poznatky o stáří. Popisuje fyziologické, psychologické a sociální změny, charakteristické pro vyšší věk. Pozornost je věnována komunikaci se seniory a také pobytovým zařízením pro seniory.
V další kapitole se hovoří o pastoraci, se zaměřením na pastorační péči o lidi vyššího věku. Pozornost je věnována zejména spirituálním potřebám ve stáří.
Praktickou část práce tvoří výsledky kvalitativního výzkumu provedeného mezi pastoračními pracovníky, kteří působí v domovech pro seniory DČCE. Výzkum se zabývá nabídkou pastorační péče v domovech, specifickými otázkami v rámci individuální pastorace seniorů, osobností pastoračního pracovníka.
V závěru jsou shrnuty poznatky teoretické a praktické. Snaží se najít odpověď na otázku, jak nejlépe uchopit problematiku pastorační péče v domovech DČCE pro seniory, jaké jsou její překážky a šance, a také co vše by měla zahrnovat.

Klíčová slova

Pastorační péče, Diakonie ČCE, senioři, domovy pro seniory

Summary

This work deals with pastoral care at the facilities of The Diaconia of the Evangelical Church of Czech Brethren (DECCB) with a focus on residential facilities for the elderly. The first chapter brings a closer look into the organization DECCB, its history and organizational culture.
The following chapter summarizes the current knowledge of elderly age. It describes physiological, psychological and social changes which are characteristic for a higher age. Attention is paid to communication with seniors as well as to residence facilities for the elderly.
The next chapter speaks of pastoral care, focusing on pastoral care for elderly people. Particular attention is paid to spiritual needs in elderly age.
The practical part of the thesis presents the results of qualitative research carried out among pastoral workers who work in the residential homes for elderly people. The research deals with the offer of pastoral care in homes, specific questions within individual pastoral care of the elderly, and also personal requirements of the pastoral worker.
In the conclusion, the theoretical and practical findings are summarized. It seeks to find an answer to the question of how best to deal with pastoral care issues in elderly homes of DECCB, what are the major obstacles and chances, and what it should include.

Keywords

Pastoral care, Diaconia of the Evangelical Church of Czech Brethren (DECCB), seniors, elderly homes

Poděkování

Chtěla bych touto cestou velmi poděkovat vedoucímu práce, Dr. Ladislavu Benešovi, za cenné připomínky a trpělivé vedení mé práce.

Dále bych chtěla poděkovat pánům Štěpánu Brodskému a Miroslavu Erdingerovi za to, že mi věnovali svůj čas a poskytli mi expertní rozhovory na dané téma. Byli pro mě nenahraditelným zdrojem informací.

Můj velký dík patří také všem pastoračním pracovníkům, kteří souhlasili s účastí na mém výzkumu. Naše rozhovory byly nejen přínosem pro tuto diplomovou práci, ale také inspirací pro mé profesní působení a osobní život.

V neposlední řadě velmi děkuji své rodině za trpělivost a podporu.

Obsah

Seznam použitých zkratek....13

Úvod....15

1. O Diakonii Českobratrské církve evangelické....17

1.1 Poslání Diakonie ČCE....17

1.2 Organizace Diakonie ČCE....18

1.3 Základní dokumenty Diakonie ČCE....18

1.4 Vedení Diakonie ČCE....19

1.5 Spolupráce se sbory....20

1.6 Korporátní image....21

1.7 Krátce z historie diakonické práce....22

1.7.1 Exkurs do časů zakládání novodobé Diakonie....24

1.8 Služby Diakonie ČCE poskytované seniorům....26

1.8.1 Domovy pro seniory Diakonie ČCE....28

2. O stáří....29

2.1 Tělesné změny....30

2.2 Psychické změny....31

2.3 Změny v oblasti sociální....33

2.4 Komunikace se seniory....33

2.5 Senior a domovy pro seniory....36

2.5.1 Adaptace na vstup do domova pro seniory....37

3. Úvod do pastorace....40

3.1 Pastorační péče jako součást sociální práce....41

3.2 Pastorační péče a lidská spiritualita....42

3.3 Pastorační rozhovor a jeho specifika....44

3.4 Specifika pastorační péče o seniory....46

3.4.1 Křesťanská dimenze práce se seniory....48

3.4.2 Křesťanská etika v péči o seniory 50
3.4.3 Spirituální potřeby ve stáří 51
3.4.4 Duchovní potřeby seniorů v rezidenčním zařízení 53
3.4.5 Pastorační péče o seniory v praxi 58
4. Pastorační péče v Diakonii ČCE – pohled zevnitř 60
4.1 Pastorační péče ve střediscích 61
4.2 Aktivity pro Diakonii 62
4.3 Práce se zaměstnanci 63
4.4 Diakonie a církev 64
4.5 Ekumenika 64
4.6 Osoba pastoračního pracovníka 65
5. Výsledky kvalitativního výzkumu 66
5.1 Metodika výzkumu 66
5.2 Popis výzkumného vzorku. 67
5.3 Obecná zjištění 68
5.4 Křesťanský charakter střediska 69
5.5 Spolupráce s vedením zařízení 71
5.6 Práce se zaměstnanci a pro ně 72
5.7 Spolupráce se sborem ČCE 74
5.8 Ekumenická spolupráce 76
5.8.1 Rozdílné vysluhování Večeře Páně 77
5.9 Nabídka pastorační péče 78
5.9.1 Společné akce 78
5.9.2 Účast na bohoslužbách 79
5.9.3 Individuální pastorace 79
5.9.4 Výběr klientů pro návštěvu 81
5.9.5 Témata rozhovorů 81

5.10 Domov pro seniory jako misijní území?....84
5.11 Poslední věci člověka....84
5.12 Osoba pastoračního pracovníka....86
5.13 Motivace k pastoraci starých lidí....88
5.14 Péče o pastorační pracovníky....89
6. Souhrn poznatků....90
7. Diskuse....91
8. Závěr....92
Seznam použitých pramenů....94
Přílohy....97
Příloha 1. Mapa rozmístění domovů pro seniory DČCE....97
Příloha 2. Rámcový scénář pro kvalitativní výzkum....98

Seznam použitých zkratek

ČCE	Českobratrská církev evangelická
DČCE	Diakonie Českobratrské církve evangelické
DRD	Dozorčí rada Diakonie
DRS	Dozorčí rada střediska
PP	Pastorační pracovník
ŘDP	Řád diakonické práce
ŘKC	Římskokatolická církev
SRD	Správní rada Diakonie
SRS	Správní rada střediska

„Když je čas mluvení, mluv, když je čas mlčení, mlč, a chvála Hospodinu.“[1]

Úvod

Předkládaná práce se zaměřuje na pastorační péči v zařízeních Diakonie Českobratrské církve evangelické pro seniory. Je rozdělena na několik základních kapitol. První kapitola podává bližší pohled na Diakonii ČCE. Představuje její organizační strukturu, poslání, symboly. Druhá kapitola se pak věnuje problematice stáří. Následuje kapitola je věnovaná úvodu do pastorační péče se zaměřením právě na cílovou skupinu seniorů. Následuje praktická část práce, která přináší výsledky drobného kvalitativního výzkumu provedeného v zařízeních Diakonie ČCE.

Diakonie ČCE patří mezi největší neziskové organizace v České Republice. Nabízí a poskytuje široké spektrum sociálních služeb různým cílovým skupinám potřebných. Na cílovou skupinu seniorů jsem svou práci zaměřila proto, že práci se seniory se věnuji dlouhodobě. Od ledna 2015 pracuji ve středisku DČCE – Střední Čechy jako zdravotní sestra na pracovišti v Libici nad Cidlinou. Naše pracoviště poskytuje pobytové sociální služby seniorům a lidem s Alzheimerovou chorobou. Věkový průměr klientů v našem domově pro seniory se pohybuje okolo osmdesáti let. Přitom stáří jako téma je více než aktuální. Každý z nás má reálnou šanci, že se dožije svého stáří, jelikož moderní medicíně se daří prodlužovat lidský život na míru donedávna nemyslitelnou.

Diakonie ČCE je zřizována Českobratrskou církví evangelickou. Vzbuzuje proto právem očekávání, že zde bude kromě běžné sociální a zdravotní péče poskytována též kvalitní péče duchovní a pastorační. Kdybych si vybírala domov pro seniory pro sebe nebo někoho ze své rodiny, značku Diakonie ČCE bych vnímala jako garanta jisté úrovně duchovních služeb. Čekala bych, klienti budou mít příležitosti k vzájemnému setkávání na společných bohoslužbách a biblických hodinách, ale také že budou mít možnost individuálních rozhovorů s pastoračními pracovníky, s nimiž budou moci sdílet své radosti i trápení. Že duch Boží bude v zařízení jaksi latentně přítomen, že jej pocítím z přístupu personálu i vedení zařízení. Laskavost, milosrdenství, empatie a

[1] Z rozhovoru s pastoračním pracovníkem DČCE 5. 4. 2017

láska k bližnímu že bude charakterizovat celkovou atmosféru domova i jednání zaměstnanců. I podle toho bych se rozhodovala.

Oblast duchovních potřeb pacientů – klientů je v necírkevním prostředí tak trochu opříškem. Přitom sama jako věřící jsem vždy cítila povinnost věnovat se této oblasti více a napomáhat svým pacientům – klientům v naplňování jejich duchovních a pastoračních potřeb. Tato oblast je asi nejméně zpracovanou součástí ošetřovatelského procesu. Proto jsem chtěla poznat, jak to vypadá, když se duchovní péče poskytuje profesionálně a účelně.

Součástí práce jsou výstupy ze dvou expertních rozhovorů, a to s manažerem pro etické záležitosti DČCE, Štěpánem Brodským, a s jedním ze zakladatelů DČCE a odborníkem na pastoraci seniorů, Miroslavem Erdingerem. Tyto rozhovory jsem vedla proto, že literatury na téma Diakonie ČCE není mnoho. Jedná se o živoucí organizaci, která se stále vyvíjí, a výpovědi těchto dvou expertů jsou aktuálním zdrojem validních informací.

V praktické části diplomové práce jsem provedla drobný kvalitativní výzkum. Jeho předmětem je právě poskytování pastorační péče v domovech Diakonie ČCE pro seniory. V rámci výzkumu jsem navštívila několik lidí, docházejících do těchto zařízení jako pastorační pracovníci. Hovořila jsem s nimi o jejich práci. Zajímalo mě, jakým způsobem nabízejí svou péči klientům, s jakými tématy se setkávají, jaké formy pastorace se jim osvědčily, co je pro ně obtížné, v čem jim jejich práce naopak působí radost. Hledala jsem témata, která by byla společná, typická. Dále jsem se zaměřila na to, co by mohlo inspirovat i další.

Výsledky výzkumu mají svá omezení. Jednak výzkum probíhal v čase – a to v dosti dlouhém období od října 2016 do dubna 2017. Získané údaje jsou tedy poplatné své době a během uplynulých měsíců se mohly změnit. Někteří z účastníků výzkumu již na svých místech nepůsobí. Minimálně jeden z respondentů již není mezi živými. Mohli být nahrazeni někým jiným, nebo po nich zůstalo prázdné místo. Jejich výpovědi platily tady a teď, dnes již třeba nejsou aktuální.

S těmito výhradami předkládám svou práci v naději, že výstupy z ní poslouží k orientaci v oblasti poskytování pastorační péče v zařízeních Diakonie ČCE pro seniory. Závěrem jsou uvedeny některé mé vlastní postřehy a doporučení, které se mně osobně na základě provedeného výzkumu jeví jako relevantní.

1. O Diakonii Českobratrské církve evangelické

Diakonie ČCE (DČCE) a její organizační kultura tvoří pozadí, na němž se odehrává hlavní zájem této práce. Je nutno ji poznat pro lepší pochopení, v čem se její zařízení liší od zařízení jiných zřizovatelů. V následující kapitole shrnuji velmi stručně informace o této organizaci, jak je sama uvádí na svých internetových stránkách a v dalších publikacích.

DČCE je druhou největší neziskovou organizací poskytující sociální služby v České republice. Jejím zřizovatelem je Českobratrská církev evangelická. Toto křesťanské zakotvení se odráží v hodnotách, jež DČCE deklaruje na svých internetových stránkách: pomoc všem bez rozdílu vyznání, respekt k potřebám jednotlivců a podpora rodinného prostředí. K životu církve neodmyslitelně patří péče o potřebné, nemocné a slabé jako výraz křesťanské lásky k bližnímu.

Slovo diakonie pochází z řeckého diakonein – sloužit, posluhovat, zejména při stolu, ale také obecně: sloužit, starat se o někoho, pomáhat. Později v křesťanském smyslu byl ustanoven úřad diakona. Tito lidé měli funkce sociální, liturgické, sekretářské i správní.[2]

Financování DČCE je vícezdrojové. Jednak je financována formou dotací ze státního rozpočtu prostřednictvím krajů. Zdravotní služby využívají financování z veřejného zdravotního pojištění. Školy jsou financovány Ministerstvem školství. Část financí jde z plateb uživatelů služeb, určitý podíl mají také dary obcí, sponzorů, nebo dobročinné sbírky.[3]

1.1 Poslání Diakonie ČCE

Poslání DČCE je formulováno následovně:

„Posláním Diakonie Českobratrské církve evangelické je organizovat, zajišťovat a poskytovat ve svých zařízeních sociální, zdravotní, pedagogickou a pastorační péči lidem, kteří se v důsledku věku, zdravotního postižení, nemoci, osamocení či ohrožení dostali do nepříznivé životní situace.“

[2] Pomocník pro službu v DČCE, str. 27
[3] Průvodce Diakonií a ČCE

Lidem, využívající služeb Diakonie ČCE, by mělo být umožněno žít co nejvíce svým obvyklým způsobem života. V poskytování služeb by se měla projevit křesťanská víra, naděje a láska.

„Dotýká se nás Ježíšova výzva k nasycení hladových, napojení žíznivých, ujímání se lidí na cestách, oblékání nahých, navštívení nemocných a těch, co jsou ve vězení. (Mt 25,40)“[4]

1.2 Organizace Diakonie ČCE

Diakonie ČCE provozuje dle svých údajů na 130 zařízení po celé ČR, organizuje humanitární a rozvojovou pomoc v ČR i v zahraničí. Zaměstnává přibližně 1500 zaměstnanců a 1000 dobrovolníků.[5]

Cílovou skupinou DČCE jsou:

- Děti, mladí lidé a rodiny v ohrožení
- Lidé v nouzi
- Lidé s postižením
- Senioři
- Umírající

Diakonie ČCE je mateřskou organizací, která zastřešuje, strategicky řídí a koordinuje činnost jednotlivých svých organizačních jednotek, prostřednictvím nichž jsou činnost a poslání realizovány. Tyto organizační jednotky zahrnují: jednotlivá střediska, školy, nadace a fondy, podpůrné organizační jednotky a přidružené organizace. Jednotlivé organizační jednotky mají svou vlastní právní subjektivitu, jsou však vzájemně provázány a společně koordinovány. Přitom musí být zajištěno především naplňování poslání DČCE, které je pro všechny funkční jednotky společné.

1.3 Základní dokumenty Diakonie ČCE

Základní dokumenty DČCE, jimiž se činnost organizace řídí, jsou dva: Řád diakonické práce Českobratrské církve evangelické a Organizační řád Diakonie ČCE.

[4] http://www.diakonie.cz/o-diakonii/nase-hodnoty/
[5] http://www.diakonie.cz/o-diakonii/kde-a-jak-pomahame/

Ačkoliv mají jednotlivá střediska vlastní právní subjektivitu, jsou vázána povinností dodržovat tyto dva dokumenty a rozhodnutí zřizovatele – ČCE.

Řád diakonické práce je základním dokumentem pro činnost DČCE. Jeho znění a případné změny stanovuje synod ČCE. Řád se zabývá diakonickou prací v rámci ČCE ve všech podobách. Tuto člení do dvou oblastí. První z nich je křesťanská služba jako taková – převážně dobrovolná láskyplná péče o potřebné prováděná v rámci sborů ČCE. Druhou je pak institucionálně prováděná péče – ve střediscích DČCE. Řád upravuje právní statut DČCE, její vztah ke zřizovateli – ČCE, stanovuje její činnost, poslání a její výkonné orgány. Stanovuje rámcová pravidla pro organizaci DČCE, spolupráci se sbory ČCE, zakládání středisek i jejich rušení.

Organizační řád naproti tomu uvádí Řád diakonické práce do praxe. Je základním vnitroorganizačním dokumentem Diakonie ČCE. Ustanovuje pravidla, systémy řízení a procesy platné v DČCE a definuje vztahy mezi jejími organizačními jednotkami. Je vydáván správní radou DČCE po schválení dozorčí radou DČCE.

1.4 Vedení Diakonie ČCE

Nadřízeným správním orgánem DČCE je synodní rada ČCE. Závaznými předpisy pro činnost DČCE jsou Církevní zřízení, usnesení synodů ČCE a dále obecně závazné právní předpisy.

Statutárním orgánem, který řídí činnost DČCE a jedná jejím jménem, je **správní rada DČCE**. Rozhoduje o všech jejích záležitostech. Je nadřízeným správním orgánem jednotlivých středisek a její rozhodnutí jsou pro ně závazná. Má pět členů, jejím předsedou je ředitel DČCE. Správní rada DČCE vydává tzv. Diakonické směrnice, prostřednictvím nichž řídí základní organizační procesy. Jednotlivé organizační jednotky mají povinnost jednat v souladu se směrnicemi.

Poradním a kontrolním orgánem DČCE je **dozorčí rada**. Dohlíží na činnost a působnost správní rady a celé DČCE. Je volena a odvolávána synodem ČCE, jemuž se také zodpovídá za svou práci. Projednává a schvaluje návrhy správní rady, rozpočet DČCE, na základě výběrového řízení navrhuje synodu kandidáta na funkci ředitele DČCE, svolává shromáždění DČCE a předkládá mu návrhy. Má však pouze statut kontrolního a poradního orgánu.

Ředitel DČCE je zároveň předsedou správní rady. Do své funkce je jmenován synodní radou ČCE na návrh dozorčí rady DČCE. Ve funkci ředitele DČCE působí od 1. 4. 2017 Mgr. et Mgr. Jan Soběslavský.

Shromáždění DČCE zahrnuje členy správní a dozorčí rady DČCE, předsedy správních a dozorčích rad jednotlivých středisek, ředitele školských zařízení DČCE, diakony[6], faráře a jáhny povolané ke službě v DČCE. Shromáždění se schází minimálně jednou za dva roky a jedná o dlouhodobém výhledu práce DČCE, jejím hospodaření, životě a práci celé organizace i jednotlivých organizačních jednotek. Navrhuje též synodu kandidáty na členy dozorčí rady DČCE.

Činnost jednotlivého střediska DČCE řídí **správní rada střediska** (SRS). Je jeho statutárním orgánem a rozhoduje o všech jeho záležitostech, pokud nespadají do kompetence mateřské organizace či zřizovatele. Má 3-5 členů, jedním z nich je ředitel střediska. Zodpovídá se správní radě DČCE. Jí též předkládá výroční zprávu střediska, kterou připravuje.

Ředitel střediska DČCE řídí jeho každodenní činnost a rozhoduje o obvyklých záležitostech. Je předsedou SRS. Podrobnější rozdělení kompetencí mezi vedením a zaměstnanci střediska upravuje statut střediska, který navrhuje SRS společně s DRS a schvaluje jej správní rada DČCE. Správní rada DČCE také jmenuje a odvolává ředitele střediska, a to po projednání s jeho dozorčí radou.

Dozorčí rada střediska plní pro jednotlivé středisko obdobnou funkci jako dozorčí rada DČCE pro celou mateřskou organizaci a ze své činnosti se jí zodpovídá. Spolupracuje se správní radou DČCE. Jejím úkolem je dbát na posilování křesťanského charakteru práce střediska a budování a utužování spolupráce s místním sborem ČCE včetně zapojování jeho členů do činnosti střediska. Má 5-12 členů – dle statutu střediska. Voleni jsou správním orgánem spolupracujícího sboru / sborů a volbu potvrzuje dozorčí rada DČCE.

1.5 Spolupráce se sbory

[6] Diakoni (diakonky) jsou členové ČCE, kteří se rozhodnou přijmout za své hlavní životní povolání službu potřebným. Procházejí odbornou a teologickou přípravou a po úspěšném složení zkoušky jsou pověřeni funkcí diakona/diakonky.

Řád diakonické práce zdůrazňuje význam spolupráce DČCE s místními sbory ČCE, které mají tvořit její duchovní zázemí. O spolupráci se sbory jsou uzavírány smlouvy, přitom jedno středisko DČCE může uzavřít smlouvu o spolupráci s více sbory. Středisko DČCE by mělo pravidelně informovat spolupracující sbor o své činnosti, předkládat výroční zprávy, zprávy o hospodaření a další informace, které si sbor vyžádá. Smlouva mezi střediskem DČCE a sborem ČCE upravuje konkrétní formu a podobu spolupráce v řadě oblastí (věcná či finanční pomoc, sociální péče, poradenství, společná prezentace, pořádání kulturních akcí atp.), a v neposlední řadě také „konkrétní podobu spolupráce sboru či sborů ČCE při zajištění duchovní a pastorační péče ve středisku, včetně případného povolání faráře nebo jáhna k plné či částečné službě ve středisku.“[7]

Podrobněji upravuje spolupráci se sbory Organizační řád DČCE. Dle něj je smyslem partnerství mezi organizačními jednotkami DČCE a sbory především „zachování blízkosti služby slova a služby činem v rámci jedné církve.“[8] Činnost sborů má obsahovat též diakonickou práci, stejně jako k činnosti diakonických zařízení patří duchovní a pastorační péče. Proto se přirozeně vzájemně doplňují a obohacují.

Partnerské sbory podporují zařízení DČCE dohodnutými nástroj a činnostmi, ale také duchovní podporou, modlitbou a mají své místo v duchovním životě zařízení.

Ke službě v DČCE jsou povoláváni také kazatelé partnerských sborů. Kazatel DČCE je povolán Synodem ČCE na základě návrhu DRD, projednaného se SRD. Podmínky pro povolávání kazatelů jednotlivých středisek se řídí smlouvou o partnerství a předpisy církve pro povolávání kazatelů.

1.6 Korporátní image

Diakonie ČCE si zakládá na jednotnosti image celé značky. Za tímto účelem byl vytvořen Manuál korporátní identity[9], který definuje všechny grafické prvky, jimiž by se jednotlivé organizační jednotky měly prezentovat.

[7] Řád diakonické práce, str. 5
[8] Organizační řád DČCE, str. 27
[9] Dostupné on-line: http://www.diakonie.cz/res/archive/013/001904.pdf?seek=1429528884

Symbolem, který používá Diakonie na celém světě, je kříž a koruna. Kříž připomíná nouzi a smrt, koruna pak naději na vítězství a vzkříšení. Příběh značky vypráví o vzkříšeném Kristu, který přemohl smrt, a tak i lidská nouze může být přemožena – třeba právě skrze diakonickou službu druhým. Pracovníci DČCE by měli znát příběh značky, inspirovat se jím a třeba jej i při vhodných příležitostech předávat dál.[10]

Diakonie ČCE používá chráněný **slogan** „Pomoc má mnoho tváří“, který má vyjadřovat diverzitu služeb, důraz na jedinečnost a individuální přístup ke každému, zároveň i výzvu pro veřejnost.[11]

Nově, cca od dubna 2017 se začala Diakonie ČCE veřejně hlásit k těmto **hodnotám**: milosrdenství, fortelnost, společenství a naděje. Na propagačních materiálech se objevilo motto: „Diakonie tvoří společenství, které v milosrdenství a s nadějí fortelně pomáhá potřebným.“[12] Graficky bylo zpracováno i logo v barvách, které vypadá takto:[13]

1.7 Krátce z historie diakonické práce

Péče o člověka má velmi starou historii a setkáváme se s ní už v předkřesťanských kulturách. Křesťanství obrátilo svou pozornost na trpícího člověka a pomoc bližnímu a tím podporovalo rozvoj ošetřovatelské a sociální péče. Křesťané zakládali nemocnice, sirotčince, leprosária, útulky pro pocestné. Řádové ošetřovatelství

[10] Manuál korporátní identity
[11] tamtéž
[12] http://hodnoty.diakonie.cz/ (cit. 1.5.2017)
[13] tamtéž

je pověstné. Ze sbírek se vydržovali chudí, vdovy, sirotci a nemocní. Rozdíl mezi sociální a zdravotní péčí nebyl rozlišován.[14]

Počátky novodobé a systematické diakonie lze klást až do poloviny 19. století, a to do Německa. Spojeny jsou zejména se jménem hamburského teologa J.H. Wicherna (1808-1881), který v roce 1848 na církevním koncilu ve Wittenberku navrhl zřízení hnutí Innere Mission – vnitřní misie[15]. Wichern vytvořil celocírkevní program proti sociální chudobě a strádání. Ten byl založený na jeho dlouholetých zkušenostech z hamburského sirotčince „Rauhen Haus“, který založil.[16]

Druhým zakladatelem je rovněž Němec, pastor Theodor Fliedner (1800-1864). V roce 1836 založil v Kaiserswerthu nemocnici a při ní také školu pro ošetřovatelky. Fliedner také hodně cestoval a při svých cestách učil, jak pečovat o nemocné, a zakládal ošetřovatelské školy.[17] Není bez zajímavosti, že v jeho škole v Kaiserswerthu studovala také zakladatelka moderního ošetřovatelství, Florence Nightingale (1820-1910).[18]

Do Kaiserswerthu odešla také Češka, Marie Karafiátová, sestra spisovatele Jana Karafiáta (1846-1929). Jejím výslovným úmyslem bylo přinést zkušenosti s diakonickou prací do Čech. Stala se první českou diakonkou moderní doby a následovaly ji další dívky.[19]

Historie české diakonie je nerozlučně spjata s osobou krabčického faráře Václava Šuberta (1825-1885). Ten v Krabčicích roku 1864 založil nejprve opatrovnu pro děti, později školu a ústav pro dívky. Škola později zanikla, ústav se rozrůstal a do Šubertovy smrti jím prošlo na 400 chovanek.[20] V roce 1874 stál Šubert u zrodu vůbec první diakonické organizace u nás – „Evanjelické společnosti pro dobročinnost křesťanskou“.

Postupně dílem jednotlivců či sdružení několika lidí ve sborech vznikala další zařízení. Rostla však touha zapojit do sociálního cítění celou církev a zaujmout všechny její členy pro diakonickou práci. Roku 1903 byla ustanovena „Česká Diakonie, spolek

[14] tamtéž
[15] Název Vnitřní misie evokuje misijní úsilí s cílem šířit křesťanství a kulturu do ciziny, tentokrát však směřované dovnitř (církve a země).
[16] Weiser 1999
[17] Christianson 1967
[18] Kutnohorská 2010, s. 38
[19] Pomocník pro službu str. 30
[20] http://krabcice.diakonie.cz/stredisko-diakonie-krabcice/historie/

evanjelický pro ošetřování nemocných a chudých“ se sídlem v Praze. Na počátku roku 1912 zakoupil spolek dům na Královských Vinohradech v Komenského ulici 21, dnes Belgická 22,[21] což je dnes hlavní sídlo Diakonie ČCE.

Během nacistické okupace se Česká Diakonie stejně jako všechny ostatní sociální organizace stala součástí Ústřední sociální a zdravotní péče. Po válce obnovila samostatnou činnost a získala také několik budov. V padesátých letech však došlo ke všeobecnému rušení spolků, včetně Diakonie. Svůj majetek nuceně předala Českobratrské církvi evangelické. Církev pak soustředila veškerou sociální a zdravotní péči pod Ústředím soc. péče.[22]

1.7.1 Exkurs do časů zakládání novodobé Diakonie[23]

ČCE nikdy nezapomněla, že její součástí je i sociální rozměr, starost o potřebné, soucit, starost o bližní. Sociální rozměr a imperativ lásky byl vždy připomínán na synodech. Postupně v rámci ČCE vznikla tzv. křesťanská služba. Ta zahrnovala návštěvy v nemocnicích, domácnostech, společné oslavy, setkávání ve sborech atd., aby lidé, především členové sboru, nezůstávali sami.

Synodní rada ČCE se na základě pověření 25. synodu ČCE v roce 1987 usnesla, že zřídí účelovou organizaci církve, která bude působit v sociální oblasti. V té době byl členem synodní rady Miloš Lešikar, laický představitel církve, kurátor v Lanškrouně a synodní kurátor. Lešikar byl pověřen synodem k jednání na jednotlivých ministerstvech, včetně ministerstva kultury, za účelem státního souhlasu se vznikem této organizace. Posláním bylo vytvářet možnost pro sociální působení církve v širším rozsahu. V létě 1989 se Lešikarovi a synodní radě podařilo, že státní správa, konkrétně ministerstvo kultury, vydalo souhlas se zřízením účelového zařízení církve Diakonie.

Diakonie ČCE vznikla usnesením synodní rady ČCE ze dne 10. května 1989, a to ke dni 1. června 1989.[24] Prvním ředitelem byl jmenován Dr. Karel Schwarz, který byl doslova průkopníkem Diakonie v naší zemi. Předsedou kuratoria (později představenstva) se stal Miroslav Erdinger.

[21] Pomocník pro službu str. 31
[22] Pomocník pro službu, str. 32
[23] Údaje pro tuto podkapitolu jsou čerpány z rozhovoru s Miroslavem Erdingerem, 10.5.2017, Mělník
[24] Více viz Řád diakonické práce

Diakonie vznikla v létě 1989, kdy ještě ve společnosti nebyly patrné žádné známky, že by mělo dojít k jakékoli změně politické situace. Nově vzniklá organizace působila skromně. Pracovníci se snažili vstupovat do nemocnic a konat pastoraci, někde plánovali vytvořit malé centrum na vesničce.

Po převratu v roce 1989 se náhle otevřely nové možnosti rozvoje. Jako první vzniklo v Praze Středisko křesťanské pomoci, první ředitelkou byla Jindřiška Krpálková. Pak Diakonie od státu převzala tři významná místa: domovy důchodců v Sobotíně (ředitelkou se stala Hana Řezáčová), Krabčicích (ředitel Miroslav Erdinger) a Myslibořicích (ředitel Jan David). Tato zařízení fungovala dle tehdejší legislativy a zvyklostí. Nově měly nést název Domovy odpočinku ve stáří.

Začátky nové organizace byly složité. Finanční zdroje byly velmi omezené, bylo třeba je hledat. Představitelé Diakonie cestovali po Evropě a snažili se získat sponzory a také know-how. Nejčastěji šlo o Německo, Švýcarsko, Skandinávie. Významné bylo, že ředitel, Dr. Schwarz, mluvil perfektně německy a měl přehled o německé Diakonii. Zejména on a Miroslav Erdinger navštěvovali jednotlivé církevní organizace, Schwarz měl kontakty na zástupce různých středisek, ale také osobní přátele v Německu, kteří je kontaktovali s řediteli středisek a Diakonií. Takto se navazovaly vztahy s potenciálními dárci. Nejdůležitější však bylo nadšení a entuziasmus pro věc. Proběhla mnohá osobní jednání s mnoha potenciálními sponzory, z nichž mnohá byla úspěšná, jiná nikoliv.

Diakonie se paradoxně v počátcích setkávala i s nepochopením uvnitř církve, protože hodně expandovala. Církev po převratu potřebovala peníze na opravu far a kostelů a její zdroje byly též omezené. Diakonie dokázala od počátku navazovat řadu partnerství zejména v Německu či Holandsku, která pro ni byla zdrojem financí. To pochopitelně ve své době vyvolávalo jisté napětí.

Dnes patří Diakonie ČCE mezi největší neziskové organizace v ČR.

„Sociální práce je fenomén, který i sekularizovaný svět bere smrtelně vážně. Církev všude po světě i v naší zemi hledá způsob, jak zvěstovat aktuálně Evangelium. Je navýsost zřejmé, že slovo Boží se budeme musit učit přinášet světu nejen novými slovy, srozumitelnějšími dnešním lidem a méně spjatými pouze s naší církevní tradicí, ale i skutky, které budou ke Kristu zřetelně ukazovat takříkajíc „nonverbálně“. Práce

Diakonie je vedle své obrovské pomoci trpícím i právě jedním z takových „nonverbálních“ pokusů zvěstovat Pána Ježíše Krista tomuto světu.“[25]

1.8 Služby Diakonie ČCE poskytované seniorům

Diakonie ČCE poskytuje cílové skupině seniorů několik druhů služeb. Jednou skupinou z nich jsou **služby terénní**, poskytované v domácnostech uživatelů. Může jít o služby:

- pečovatelské, zahrnující pomoc s hygienou, nákupem aj. či dovoz obědů,
- ošetřovatelské – služby domácí zdravotní péče na základě ordinace lékaře (odběr krve, aplikace léků, injekcí, převazy ran, péče v závěru života)
- a služby osobní asistence, kde se vychází z požadavků a potřeb klienta (včetně vzdělávacích činností, doprovodu a pomoci při obstarávání různých záležitostí apod.

Dále jsou nabízeny **ambulantní služby**, zahrnující:

- Centra denních služeb pro seniory nabízející volnočasové a zájmové aktivity, klienti docházejí dle svých potřeb a možností,
- a denní stacionáře, kam na rozdíl od denních služeb klienti docházejí pravidelně.

Pobytové služby DČCE se nabízejí seniorům v těchto podobách:

- Domovy pro seniory, kde se klientům nabízí ubytování a veškeré služby péče včetně nabídky volnočasových aktivit. Snahou je vytvořit prostředí co nejbližší skutečnému domovu klienta.
- Domovy se zvláštním režimem jsou pobytová zařízení určená seniorům s onemocněním demencí.
- Týdenní stacionáře, kde jsou klienti ubytováni přes týden a na víkend jezdí k rodině. Takovýto způsob ubytování umožní rodinným příslušníkům klienta chodit přes týden do zaměstnání, zatímco o víkendu je rodina pohromadě.

[25] Pomocník pro službu, str. 32

Dále jsou v nabídce **odlehčovací služby**, které se poskytují buď v domácnosti klienta, nebo v zařízení. Jde opět o výpomoc pečující rodině.

Sociální služby ve zdravotnictví se poskytují pouze na určitou dobu. Většinou po období, kdy klient po propuštění z nemocniční péče není schopen samostatného návratu do domácího prostředí a čeká na umístění do pobytového zařízení.

Startujícím projektem je **dobrovolnický program Návštěvy proti samotě**, dostupný v Brně. Dobrovolníci z řad především studentů navštěvují osamělé seniory a tráví s nimi čas.[26]

Dále DČCE připravuje různé **vzdělávací a informační kampaně a projekty**:

Projekt **Pečuj doma** je určen laickým pečujícím, kteří se starají v domácím prostředí o svého seniora. Na webových stránkách nabízí rady a návody z různých oblastí, zdravotnických, sociálních, pečovatelských i legislativních. Dále projekt pořádá různé kurzy, kde si lze znalosti a dovednosti ověřit v praxi. Nabízí poradnu, kam se lze obrátit s dotazy. A v neposlední řadě organizuje podpůrné skupiny, kde se pečující mohou kontaktovat mezi sebou, poradit si a podpořit se.[27]

Sociální kampaň **Otevřeno seniorům** má zase za cíl upozornit veřejnost na fenomén stáří, informovat, a zároveň se zasazovat o práva seniorů. Používanými prostředky jsou videa, fotografie, reklamní spoty.[28]

Institut důstojného stárnutí se snaží o rozvoj pohledu veřejnosti na stárnutí, stáří a umírání, rozvoj služeb pro tuto cílovou skupinu a její lepší život ve společnosti.[29] Pořádá různé konference, vydává publikace.

Mezi jeho projekty patří např. kampaň **Jsem tady ještě doma** – o bezpečném bydlení seniorů. Stejnojmenná brožura nabízí rady, jak přizpůsobit domácnost tak, aby se v ní stárnoucí rodinný příslušník cítil dobře a nebyl ohrožen.

Bydlení seniorů se věnuje i stejnojmenná publikace[30], součástí projektu O bydlení seniorů je i natočený film (2009).

[26] http://www.diakonie.cz/nase-sluzby/podle-cilove-skupiny/seniori/ (cit. 11.11.2016)
[27] Více na http://www.pecujdoma.cz/
[28] Více na http://www.otevrenoseniorum.cz/
[29] Více na http://www.dustojnestarnuti.cz/
[30] Dostupné on-line na http://www.diakonie.cz/res/archive/002/000601.pdf?seek=1296733798 (cit. 5.10.2016)

1.8.1 Domovy pro seniory Diakonie ČCE

Podle **Zákona 108/2006 Sb. O sociálních službách** jsou domovy pro seniory definovány takto:

(1) V domovech pro seniory se poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost zejména z důvodu věku, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

a) poskytnutí ubytování,
b) poskytnutí stravy,
c) pomoc při zvládání běžných úkonů péče o vlastní osobu,
d) pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu,
e) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
f) sociálně terapeutické činnosti,
g) aktivizační činnosti,
h) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.[31]

Diakonie ČCE nabízí tuto sociální službu na těchto místech:

- Dvůr Králové nad Labem
- Kostelec nad Černými lesy (spadá pod Diakonii Střed)
- Krabčice
- Libice nad Cidlinou (Diakonie Střed)
- Myslibořice
- Písek
- Rýmařov
- Sobotín
- Vsetín

[31] Zákon 108/2006 O sociálních službách

2. O stáří

Stáří je fyziologické a nevyhnutelné. Stárnutí je jev, který vlastně začíná už okamžikem narození. Celé naše tělo stárne, jen ne všechny jeho části stejně rychle. Stárnutí má každá buňka zakódované přímo ve své DNA. V mládí regenerace buněk probíhá rychleji než jejich opotřebování, s přibývajícím věkem je tomu postupně naopak. Dle světové zdravotnické organizace je věk klasifikován následovně:

45 – 59 let – střední věk

60 – 74 let – vyšší, starší věk, rané stáří, presenium

75 – 89 let – vysoký, stařecký, pokročilý věk, senium

90 a více let – dlouhověkost [32]

Naše populace stárne. Zvyšuje se průměrný věk a zvyšuje se též zastoupení nejstarších ročníků v populaci. Dle studie zpracované v roce 2010 pro Ministerstvo práce a sociálních věcí se mezi lety 1991 a 2008 zvýšil průměrný věk v České Republice o 4 roky. Naděje na dožití se ve stejném období zvýšila u mužů ze 68,2 roku na 74,0 roku a u žen ze 75,7 na 80,4 roku. To je u obou pohlaví téměř o šest let.[33] Podle téže studie by pak naděje na dožití v roce 2070 měla být u mužů téměř 85 let a u žen téměř 89 let.

Ať si o tomto údaji myslíme cokoliv, pravdou zůstává, že naše populace bude stárnout i nadále. Je to hlavně celkovou změnou životního stylu. Razantně se snížila kojenecká a dětská úmrtnost, ale zároveň také porodnost. Rodí se méně dětí a většina z nich má naději, že se dožije dospělosti (potažmo stáří). Máme všeobecně lepší hygienické podmínky, většina lidí netrpí nouzí, lékařská péče je dostupná. A kromě toho, že dokáže mnohem lépe řešit akutní stavy a úrazy, dokáže také léčit dříve smrtelné nemoci. Zdravotní problémy, které ještě před pár lety omezovaly a sužovaly život jedince a dávaly naději na přežití pár týdnů či měsíců, se dnes dají velmi dobře řešit a dá se s nimi poměrně kvalitně a dlouho žít (vysoký krevní tlak, diabetes mellitus, srdeční nedostatečnost apod.). Je tedy zřejmé, že naději dožít se požehnaného věku má dnes nesrovnatelně více lidí než před pár desetiletími. Starých lidí přibývá.

[32] Šafránková 2006, str. 193
[33] Burcin a další, 2010

To s sebou přináší určitý paradox: každý chce být mladý co nejdéle, nikdo nechce zemřít mladý, každý chce žít dlouho, ale v podstatě nikdo nechce být starý. Na stáří není nic moc pěkného. Sil ubývá, život se stává obtížnějším[34].

Většina obyvatel domovů pro seniory se nachází v období senia. Zpravidla už vykazují známky snížených fyzických i psychických sil, což způsobilo pokles jejich soběstačnosti a v posledku se stalo důvodem, proč vyhledali zařízení sociálních služeb.

2.1 Tělesné změny

Starý člověk, zejména po 75. roce věku, má v očích veřejnosti typický obraz shrbeného stařečka, pomalu se šourajícího, zapomínajícího, nahluchlého. To je obraz zkreslený. Každé stáří probíhá jinak, přesto jsou zde některé společné či často se vyskytující prvky. Ačkoliv starý člověk nerovná se nemocný člověk, zhoršení zdravotního stavu a tím úbytek kompetencí je typickým projevem stáří.[35]

Zhoršují se funkce jednotlivých orgánů, objevuje se tzv. **polymorbidita**. Starým lidem jsou předepisovány nejrůznější léky na jednotlivé poruchy. Tím se zvyšuje riziko vzniku lékových interakcí a nežádoucích účinků, což ve výsledku vede zase jen ke zhoršení stavu.

V důsledku onemocnění pohybového ústrojí se zhoršuje chůze, tím vzniká riziko pádu. Smysly ztrácejí svou ostrost, někdy dojde k částečné nebo úplné ztrátě některého ze smyslů. Markantní je ztráta sluchu nebo zraku, ale zhoršuje se též čich a chuť, po čemž nezřídka následuje nechutenství, ubývání na váze a další problémy spojené s podvýživou. Mění se elasticita kůže, ubývá podkožního vaziva – proto přibývá vrásek.[36]

Velmi problematickou otázkou je **inkontinence**. Týká se většiny starých lidí, vzniká nejčastěji z důvodu ochabování svalstva pánevního dna a ztráty kontroly nad svěrači. Je to výrazný sociální problém. Zpočátku jde o zdroj studu, bezradnosti, sníženého sebehodnocení u seniorů[37]. Později (jak vyplývá z praxe) dojde u seniorů k jakési adaptaci a svou inkontinenci přijímají jako něco normálního a používání

[34] Haškovcová, 1989, str. 66
[35] Vágnerová, 2007, str. 402
[36] Šafránková, 2006, str. 195
[37] Šafránková, 2006, str. 196

inkontinenčních pomůcek jako běžnou rutinu. Může to však být zdrojem velkých rozpaků a zmatku pro okolí. Pastorační pracovník, který chce působit v domově pro seniory, by o tom měl být informován, aby ho to nevyvedlo z míry.

Bolest se ve stáří vyskytuje častěji než dříve. Většinou se jedná o bolest chronickou, ať už jde o bolest kloubů, zad či starých operačních ran. Vlastní účel bolesti – tedy upozornit na možné poškození organismu a tak mu umožnit reagovat – tady už dávno nefunguje. Medicína umí velmi dobře tlumit tzv. akutní bolest, vzniklou právě v souvislosti s náhlým poškozením. Chronická bolest se léčí hůř a někdy je její úplné potlačení nemožné. Bolest má pak vliv na celkové chování člověka. Nerad chodí, bolí ho celé tělo. Je mrzutý, má omezený rozsah pohybů atd. Navíc může mít dny, kdy se cítí dobře, ale také dny, kdy jej bolest zcela svazuje. I to je třeba vzít v potaz.

2.2 Psychické změny

Psychika člověka je do jisté míry odrazem jeho prožívání, jeho zkušeností. Ne všichni se s věkem výrazně mění. Někdo zůstane po celý život laskavým a usměvavým člověkem, jiný naopak pod tíhou osudu zatrpkne a uzavře se. Nelze paušalizovat, přesto následuje výčet možných psychických změn, typických pro vyšší věk.

Obecně dochází k **poklesu vitality a energie**. Psychomotorické tempo se zpomaluje. Starému člověku vše trvá déle, všechny činnosti i řeč, která se stává pomalou, často rozvláčnou[38].

Ve stáří se obvykle zvýrazňují **typické povahové rysy**. Lidé šetrní se stávají lakotnými, lidé vznětliví nesnášenlivými a vztahovačnými. Stejně se ale zvýrazní pozitivní povahové rysy, jako laskavost a trpělivost[39].

Zvyšuje se **citová labilita**, objevuje se plačtivost, výkyvy nálad, často se vyskytují deprese a psychické poruchy. Staří lidé někdy reagují nečekaně – bývají podrážděni, nevrlí. Obvykle omezují své sociální kontakty, dochází k **introvertizaci** osobnosti.

Vlivem sníženého prokrvení mozku dochází ke **snižování kognitivních funkcí**. Bývá postižena paměť, a to zejména krátkodobá. Lidé si sice snadno vybavují

[38] Haškovcová, 1989, str. 95
[39] Haškovcová, 1989 str. 86

vzpomínky z mládí, ale nepamatují se na to, co jsme jim řekli před pár minutami. Naopak vzrůstá smysl pro detail. Celkově se mění vnímání – pro potřeby starého člověka mluvíme příliš rychle, tiše a nesrozumitelně. Markantně se snižuje adaptační schopnost, převládá touha po soukromí a pohodlí.[40]

V pozdním stáří dochází k úbytku komplexity uvažování. Lidé nejsou schopni koordinovat a integrovat jednotlivé kognitivní funkce (např. pozornost, paměť a uvažování) a nedokáží vzít v úvahu jednotlivé kognitivní a emoční aspekty problému. Nedokáží se orientovat v situacích, které jsou složitější a zahrnují protichůdné informace. Většinou na ně reagují jejich zjednodušením.[41]

Ve stáří dochází k zhoršení časového odhadu. Jeden rok je pro seniora jen krátkým obdobím jeho života. V důsledku zpomalování psychomotorického tempa vnímá dění v okolním světě jako neustále se zrychlující a má pocit, jako by se na něj stále spěchalo. To může být zdrojem stresu.[42]

Mění se také **emocionalita a prožívání**. Starší senioři se zaměřují na udržení pocitu pohody. Proto u nich dochází k zjednodušování situací a vyhýbání se okolí, pokud by tento pocit mohlo ohrozit. Klesá intenzita a frekvence emočních prožitků. Zejména pozitivní emoce nejsou tak výrazné, i když důvodem je často redukce požadavků a očekávání. Postupně se také zhoršuje emoční regulace.[43]

V důsledku všech omezení a změn dochází k **redukci zájmů** stárnoucího člověka. Někdy se změní až ve zcela pasivního konzumenta zábavy, či propadnou do úplné pasivity. Starší senioři mají vysokou potřebu bezpečí. Důležité je zachování sociálních kontaktů a citových vazeb – které se omezují jen na ty nejdůležitější. Potřeba **autonomie** zůstává zachována až do vysokého věku – i kdyby mělo jít jen o symbolickou autonomii, v rámci níž je senioru umožněno rozhodovat např. o tom, kdy bude jíst. Potřeba akceptace a uznání se může projevovat snahou upoutat pozornost, nebo být užitečný, což se může projevovat i v bizarních maličkostech.[44]

Strašákem dnešní doby je **demence**. Zpráva o stavu demence České Alzheimerovské společnosti odhaduje počet lidí s demencí v ČR v roce 2014 na 152,7 tisíc. To vychází na zhruba 1 z 15 lidí starších 65 let, 1 z 5 starších 80 let a dokonce

[40] Haškovcová, 1989, str. 97
[41] Vágnerová, 2007, str. 408
[42] tamtéž
[43] Vágnerová, 2007, str. 411
[44] Vágnerová, 2007, str. 414

každého druhého člověka ve věku nad 90 let[45]. Demence je syndrom způsobený chorobou mozku a k jeho nejčastějším projevům patří poruchy paměti, myšlení, orientace v čase i prostoru, chápání a úsudku, v důsledku pak také poruchy chování a pohybu. V poslední fázi člověk nepoznává své nejbližší, neví kde je, neví ani kdo je, a už se tím ani netrápí. Existují různé typy demencí s různým mechanismem vzniku a tempem rozvoje. A je zřejmé, že v domovech pro seniory se budeme s lidmi s demencí setkávat stále častěji.

2.3 Změny v oblasti sociální

Ve stáří se zvyšuje pravděpodobnost ztráty životního partnera, sourozenců, přátel. Možnost sociálního kontaktu limituje také zhoršená pohyblivost a smyslové vnímání. Realizaci kontaktu zhoršují nebo znemožňují také psychické změny – úbytek paměti, změna uvažování, deprese, oploštělá afektivita. Stáří bývá proto často postiženo osamělostí, dochází k redukci sociálních rolí.[46]

Důležitou sociální sítí jsou pro seniory lidé z jeho okolí – proto se tak neradi stěhují. Závažnou událostí je pak nástup do zařízení pro seniory, čímž jsou přirozené sociální sítě většinou nenávratně poškozeny (viz níže).

2.4 Komunikace se seniory

Komunikace je základem všech lidských vztahů. Jde o sdílení významů, postojů a hodnot a uvážíme-li možné formy komunikace (není obsahem této práce), uvědomíme si, že prakticky není možné nekomunikovat.

Komunikace se seniory má svá specifika. Aby byla efektivní a přínosná pro obě strany, je nutno zohlednit zejména aktuální kognitivní schopnosti seniora a jeho psychický stav. Zásady pro komunikaci se seniory shrnuje Pokorná (2010).

Komunikace by měla probíhat v **prostředí** bezpečí, klidu a jistoty. Komunikační styl je nutno přizpůsobit seniorovi – jeho vzdělání, obvyklému slovníku. **Tempo řeči** by mělo být plynulé. Mluvíme-li příliš pomalu, naslouchající může ztrácet pozornost,

[45] Mátlová, a další, 2015, str. 12
[46] Vágnerová, 2007, str. 415

naopak příliš rychlé tempo řeči zahlcuje. Pojmy je třeba uvádět v kontextu, kterému senior rozumí.

V komunikaci se seniory je nutné občas mluvit hlasitěji, ale zvyšování hlasu je kontraproduktivní – kdo špatně slyší, ten ještě hůře rozpoznává vysoké tóny. Zapovězeno je skákat do řeči. Pokud nerozumíme, je vhodné požádat o opakované vysvětlení, pokud nevíme, co odpovědět, je dobré to přiznat.

Významná je též **neverbální komunikace** ve všech svých složkách. Pro seniora je často důležitější než vlastní verbální obsah sdělení. Zejména je kladen důraz na haptiku (doteky) a proxemiku (vzdálenost mezi komunikujícími).

Pokorná (2010) shrnuje výsledky studií zabývající se schopnosti seniorů produkovat a porozumět obsahu komuniké. Bylo zjištěno pomalejší tempo produkce řeči, závažným problémem je pak vybavování si slov. Ačkoliv slovní zásoba starší generace může být i větší než u středního věku, vybavování si určitého pojmu bývá obtížné zejména v případě vlastních jmen. Typickým jevem pak je vracení se k již sdělenému a opakování informace, případně používání tzv. slovní vaty (slova typu eh, hmmm apod.).

Častým nešvarem pečujících při komunikaci se seniory je dle Pokorné (2010) využívání různých inhibujících řečových vzorců. Ty mohou zahrnovat přílišné zjednodušování, nadměrné objasňování, zjednodušené větné skladby, ponižující tón, povrchnost komunikace či dětskou řeč[47]. Tento jev bývá souhrnně nazýván **Elderspeak**. V komunikaci se starými lidmi se jedná o běžný jev, často používaný nevědomě. Elderspeak vychází ze stereotypů nereálného hodnocení starých lidí a jejich schopností a eticky je zcela nevhodný. Přitom pečující jej považují za efektivní, podporující a jasný způsob komunikace. V konečném důsledku však může vést ke snížení sebehodnocení seniorů, snížení pocitu odpovědnosti za sebe sama, k depresím a izolaci.

Hlavní znaky elderspeaku jsou v neverbální oblasti: nadměrná mimika, neudržení očního kontaktu, omezení haptických kontaktů, nedodržení proxemiky, zvýšený tón řeči a zpomalené řečové tempo.[48]

Ve verbální komunikaci jde o:

- využívání zdrobnělin

[47] Pokorná, 2010, str. 61
[48] Pokorná, 2010, str. 65

- oslovování přezdívkou či neakceptování požadavků na oslovování preferovaným jménem (např. babi, dědo, děvenko)
- disjunktivní otázky (obvykle „že ano“, „viďte“)
- nepatřičné a nemístné užívání množného čísla v komunikaci s jednou osobou (Paní Nováková, půjdeme se umýt)
- využívání pojmů z dětského jazyka (papat, spinkat)[49]

Vágnerová (2007) zmiňuje další specifika, projevující se v komunikaci lidí nad 80 let. Jejich řeč může být špatně srozumitelná z důvodu funkčního poškození mluvidel (zubní protéza). Objevuje se zabíhavost a ulpívavost v myšlení. Někdy pozorujeme sklon k nutkavému mluvení – staří lidé si něco povídají pro sebe, nejde o sdělení druhému.

Někteří senioři mají sklon komunikovat prostřednictvím tělesných obtíží, když se jim nedaří upoutat pozornost jinak. Stále si stěžují, mají sklon své obtíže zveličovat.[50]

Malíková (2011) zmiňuje důležitost tzv. **aktivního naslouchání**.[51] Jde o cílený aktivní postoj, v němž dáváme najevo svůj zájem, své pochopení a porozumění.

Malíková (2011) shrnuje speciální verbální komunikační dovednosti:

- rezonance – potvrzení aktivního naslouchání, zopakování řečeného
- reflexe – snaha zestručnit výpověď a pojmenovat její skutečné jádro
- sumarizace – rekapitulace řečeného
- povzbuzování – pobízení k další výpovědi
- empatie – projev porozumění, vcítění
- mlčení – společně sdílené ticho, aktivní přítomnost. [52]

Obecně hlavními zásadami pro komunikaci se seniory jsou **úcta, respekt, trpělivost a akceptace**. Důležité je vyvarovat se manipulace. Rozhovor má být nedirektivní, respektující, s důrazem na soulad verbálních a neverbálních prvků. Pro pečující, pro rodiny seniorů i pro pastorační pracovníky je tato oblast výzvou k dalším vzdělávání a sebereflexi.

[49] Pokorná, 2010, str. 65
[50] Vágnerová, 2007, str. 417
[51] Malíková, 2011, str. 224
[52] Malíková, 2011, str. 225

2.5 Senior a domovy pro seniory

Současná situace v poskytování sociálních služeb se řídí zákonem 108/2006 Sb. Tento zákon radikálně změnil mimo jiné i podmínky poskytování služeb seniorům. Současným trendem v poskytování péče je deinstitucionalizace – příklon k individuální podpoře života jednotlivce v jeho přirozeném prostředí za pomoci terénních a ambulantních služeb.[53]

Standardním projevem pokročilejšího stáří však bývá úbytek fyzických i psychických sil. Senior se tak postupně stane závislým na pomoci druhých. V určité situaci již nemůže bydlet samostatně a rozhodne se přestěhovat se do domova pro seniory. „Domovy pro seniory jsou pobytová sociální zařízení, která poskytují celoroční služby ubytování a péče osobám, které mají sníženou soběstačnost zejména z důvodu věku, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby.“[54]

Dle současné právní úpravy by měl být jeho **vstup dobrovolný**, ne iniciovaný např. příbuznými. Přesto je přijetí ústavní péče zásadním mezníkem v životě člověka, v pravém slova smyslu šokem.

Haškovcová píše: „Stárnoucí člověk (…) nechce jít do domova důchodců, protože ví, že to první, co tam musí definitivně ztratit, je ostře střežená osobní intimita. To, co získá, je naopak traumatizující pocit definitivního řešení svého života. Z domova důchodců se neodchází, tam cesta životem jednoho dne končí.“[55] Ačkoliv od vydání její knihy uplynulo již téměř třicet let, jsou tato slova stále aktuální. Dále píše: „Odejít do ústavní péče znamená odejít na „poslední štaci“. Případné návraty jsou nereálné.“[56]

Zásadní momenty, které znamenají pro seniora největší zátěž, jsou podle Vágnerové (2007) následující:

- ztráta osobního zázemí, známého teritoria, identity. Senior ztrácí známá místa, své materiální a sociální okolí. Stává se jen novým anonymním obyvatelem instituce.
- ztráta autonomie a soběstačnosti interpretovaná a prožívaná jako důsledek úpadku vlastní osobnosti

[53] Malíková, 2011, str. 31
[54] Zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách, §49.
[55] Haškovcová, 1989, str. 186
[56] Haškovcová, 1989, str. 194

- přechod do domova pro seniory jako signál blížícího se konce života. Zbývající budoucnost je předurčena touto definitivní změnou a jeví se jako pochmurná. Reakcí bývá deprese, apatie, vyhasnutí jakéhokoliv pozitivního výhledu, případně ztráta smyslu života a rezignace.[57]

Starý člověk pociťuje primárně **úzkost a nejistotu** z nového prostředí. Prožívá pocit ztráty autonomie, soběstačnosti a soukromí. Aby se mohl zorientovat, potřebuje dostatek informací. I tak ale bývá adaptace obtížná. Senior se dostává do jisté sociální izolace představované institucí. Na druhou stranu je nucen setkávat se s velkým množstvím dosud cizích lidí, kteří jsou také do značné míry svérázní, a může být přesycen kontakty s nimi.[58]

Roste **potřeba bezpečí**, ale mívá jiný charakter než dříve. Může dojít k posílení vazby na někoho, kdo by toto bezpečí zajistil. Vznikají přehnané citové vazby na někoho z personálu. Vyskytují se přehnané somatické stesky s cílem upoutat pozornost. Může být naopak pociťována nechuť k pečujícím, pramenící ze ztráty soběstačnosti a potřeby jejich pomoci.[59]

V ústavním zařízení senioři přestávají využívat některé své schopnosti, jelikož to není potřeba (nemusí chodit na nákup, vařit si atd.). Jsou jim nabízeny různé formy aktivizace, ale zájem nebývá příliš velký. Senioři často brzy **zpohodlní** a rádi ztrácejí i ty kompetence, které by si mohli úspěšně uchovat. V praxi se často setkáváme s postojem „Já si to tu platím, tak se o mě máte postarat," případně „jen mi to udělejte, já už jsem se něco napracoval." Často když vidí, jaké služby jsou poskytovány méně soběstačným klientům, nárokují je i pro sebe, ač by dané úkony zvládli samostatně. Vzniká zbytečná nesoběstačnost, **syndrom naučené bezmocnosti**.[60]

2.5.1 Adaptace na vstup do domova pro seniory

Proces adaptace na vstup do domova pro seniory závisí na tom, zda šlo o dobrovolné rozhodnutí daného klienta, či zda byl nevyhnutelný v důsledku okolností (např. zhoršený zdravotní stav).

[57] Vágnerová, 2007, str. 419
[58] Vágnerová, 2007, str. 420
[59] Vágnerová, 2007, str. 421
[60] Vágnerová, 2007, str. 422

Adaptace na **nedobrovolné, ale nutné** přijetí ústavní péče probíhá dle Vágnerové (2011) ve třech fázích:

- Fáze odporu, charakterizovaná negativismem, agresivitou a hostilitou vůči komukoliv včetně personálu a ostatním obyvatelům zařízení. Jde o formu protestu proti nechtěné násilné změně způsobu života. Odpor se může projevovat různě, vyskytuje se nadávání, podezírání, obviňování apod.
- Fáze zoufalství a apatie, následující po vyčerpání možností odporu. Starý člověk rezignuje, někdy ztratí veškerý zájem o život. Tato situace často vede k úmrtí uživatele v důsledku nahromadění stresu a ztráty vůle k životu.
- Fáze vytvoření nové pozitivní vazby, kdy se seniorovi podaří navázat hodnotný vztah s někým z personálu či z ostatních klientů, pochopí a zvládne režim v zařízení a ocení poskytované pohodlí.[61]

Adaptace na **dobrovolný odchod** do zařízení pro seniory bývá méně obtížná, ale také přináší jisté problémy. Podle Vágnerové (2011) má dvě fáze:

- Fáze nejistoty a vytváření nového stereotypu, kdy se senior snaží zorientovat a získat informace o způsobu života v zařízení. Bývá přecitlivělý, bilancuje, srovnává. V tomto období může dojít ke vzniku psychosomatických onemocnění či ke zhoršení existujících obtíží. V tomto období se vytváří základ vztahu k novému prostředí, proto je důležité, aby proběhlo pokud možno pozitivně.
- Fáze adaptace a přijetí nového životního stylu, kdy si člověk vytvoří nový životní stereotyp a zvykne si na nové prostředí. Málokdy jej však považuje za svůj skutečný domov.[62]

Vágnerová (2011) zdůrazňuje význam ostatních obyvatel domova pro seniory, kteří pro nově příchozího představují sociální zázemí i skupinu, s níž se srovnává. Společně s nimi bude sdílet mnoho zkušeností, které mohou být i stresující. Navazuje s nimi vztahy, které nebývají příliš hluboké, mohou být příjemné i obtěžující. Málokdy dojde ke vzniku hluboké vazby, protože staří lidé už mají málo energie na navazování

[61] Vágnerová, 2007, str. 423
[62] Vágnerová, 2007, str. 423

významných vztahů, bývají nemocní a oslabení. Zhoršení zdravotního stavu či dokonce úmrtí spoluobyvatel může být dalším zdrojem stresu – senior je vnímá jako obraz své vlastní budoucnosti.[63]

Ztráta soukromí a nutnost sdílet pokoj s dalšími osobami bývá velmi často průvodním jevem nástupu do sociálního zařízení. I z vlastní zkušenosti zdravotní sestry v domově pro seniory vím, že soužití nebývá vždy harmonické. Dochází k sestěhování dvou, tří i více lidí, kteří se do té doby neznali a společnou mají třeba jen věkovou kategorii. Velmi obtížné také bývá být na pokoji tím novým – přistěhovat se na pokoj, kde již například dva senioři společně žijí, nyní jim zemřel spolubydlící a nově příchozí po něm dostává místo.

Lidé mají různé zvyky a návyky a v jistém věku a následkem zdravotního stavu také jinou schopnost sebeobsluhy. Setkala jsem se s případy, kdy klientka na pokoji hromadila zbytky jídla, které potom zapáchaly, nebo s případy odmítání hygieny. Byla jsem i svědkem toho, jak relativně soběstačná klientka vyžadovala po pečovatelkách, aby jí provedly celkovou hygienickou péči, když viděla, jak umývají její novou imobilní spolubydlící, ačkoliv do té doby se umývala samostatně.

Velkým problémem bývá televizor na společném pokoji. Málokdy se obyvatelé shodnou na programu či na hlasitosti zvuku. Obvykle bývá televizor v majetku jednoho z obyvatel. Obtěžující hluk se dá vyřešit sluchátky, ale citlivějším lidem vadí i obrazovka svítící dlouho do noci.

Suchomelová (2015) píše dokonce: „Sestěhování osob povahově, postojově (či dokonce mírou dezorientace) odlišných a obecně alarmující nedostatek soukromí v domovech pro seniory lze považovat za přímý útok na důstojnost a identitu člověka, za zraňování jeho potřeby láskyplného prostředí, narušující psychosomatickou pohodu starších lidí.“[64]

Na obranu rezidenčních zařízení pro seniory však uveďme, že skutečně není v silách jednotlivých zařízení poskytnout každému klientovi samostatný pokoj. Klient je před nástupem informován, na jakém pokoji bude ubytován. Pak je na zvážení jeho a jeho rodiny, zda je míra jeho závislosti skutečně taková, že nemůže zůstat v domácím prostředí a využívat např. terénních služeb.

[63] Vágnerová, 2007, str. 424
[64] Suchomelová, 2015, str. 189

3. Úvod do pastorace

Cílem této práce není podat vyčerpávající teorii pastorace. V této kapitole je zpracován stručný teoretický úvod do problematiky pastorace a dále je tato otázka rozvinuta se zaměřením na cílovou skupinu seniorů.

Poskytování pastorační péče předpokládá **upřímný a vřelý zájem o druhého člověka ve všech jeho momentálních situacích a zároveň osobní zakotvení ve víře**. Pastorace se uskutečňuje mezi pastýřem – duchovním a pastorovaným – věřícím nebo i ne zcela explicitně věřícím člověkem. Prostředkem pastorace je nejčastěji osobní setkání, rozhovor, naslouchání, modlitba, pastorace je přípravou ke svátostem. Významné je též užívání ritualizovaného jednání, které posiluje pocit jistoty věřícího i pastora.[65]

Altruismus, otevřenost a psychická odolnost jsou pro duchovního pastýře nezbytné. Kromě těchto osobnostních kvalit je primárním zdrojem teologického zakotvení Písmo.[66]

Pastorální teologie je v první řadě vztahová. Vychází ze vztahů mezi Bohem a člověkem a na základě toho mezi duchovním a věřícím. Pastýř přivádí člověka k reflexi a sebereflexi. Přináší úlevu v úzkosti, odvrací rozpolcenost, pomáhá hledat smysl. Pastorace je službou životu, je dána vírou, poznáním a křesťanskou láskou agapé, s přesahem ve formě naděje na přechod ze smrti do života.[67]

Definici pastorační péče nabízí Opatrný: „Pastorační péčí v širším slova smyslu rozumíme takové jednání s člověkem, ve kterém ho respektujeme v jeho jedinečnosti, přistupujeme k němu z pozice věřících křesťanů, doprovázíme ho v jeho obtížích, nemoci, utrpení či umírání a pomáháme mu k lidsky důstojnému zvládnutí jeho životní situace včetně smrti, a to na jemu dostupné úrovni víry s perspektivou jejího možného rozvoje.“[68]

Dle Křivohlavého (2000) jde v pastorační péči o to, „pomáhat člověku v jeho těžké situaci tak, aby ten mohl vidět svět v Božím světle.“[69] Jde o otevírání očí, snahu pomoci bližnímu opustit jediný vlastní náhled na situaci a přijmout pohled jiný, pohled

[65] Brzáková Beksová, str. 93 – 94
[66] Brzáková Beksová, str. 95
[67] Tamtéž, str. 96
[68] Opatrný, 2005, str. 9
[69] Křivohlavý, 2000, str. 16

z Boží perspektivy. Cílem pastorační péče je pak pomoci druhým, aby se dali vést Duchem svatým v těžkostech, nesnázích a problémech, pomáhat jim být takovými křesťany, jakými být mají a mohou.

„Cílem pastorální péče je pomoci bližním nést břemena života a tak plnit zákon Kristův. Projevovat v praxi vzájemnou lásku, která váže křesťany spolu navzájem.“[70]

Podle Křivohlavého je to právě **křesťanský kontext, který je specifikem pastorační péče** a který ji odlišuje od ostatních oblastní péče (např. zdravotní). Poskytovatelem pastorační péče je věřící křesťan a hlavní roli hraje víra v ozdravný a pomocný vliv evangelia. Jde o projev křesťanské lásky k bližnímu – agapé.[71]

Křivohlavý nabízí shrnutí **témat**, na která má pastorační péče přinášet odpovědi. Jde o:

1. Problémy (víry), které má člověk sám se sebou (hodnotová sféra, smysl života, otázky osobní víry či nevíry, zdraví a nemoc, motivace jednání, vina a odpuštění, negativní emoce, úzkost, strach, hněv atp.),
2. problémy (víry), které má člověk s druhým člověkem (manželství, rodina, mezilidské vztahy),
3. problémy (víry), které má člověk s Bohem (duchovní zážitky, modlitba, konverze, hledání Boží vůle).[72]

Křišťan (2008) pak chápe pastoraci jako „soubor činností, jejichž cílem je podpora kvality života člověka ve všech jeho dimenzích (biologické, psychologické, sociální a spirituální), avšak za předpokladu, že tato podpora má svá východiska či motivaci v evangeliu; že je zakotvena v křesťanském pojetí života.“[73]

3.1 Pastorační péče jako součást sociální práce

Sociální práce, jak ji známe dnes, byla v Evropě po dlouhá staletí doménou církve. Postupem času došlo sice zejména u nás k odluce církve a profesionální sociální péče. V poslední době se však stále více prosazuje **holistický pohled** na člověka jako

[70] Křivohlavý, 2000, str. 16
[71] Křivohlavý, 2000, str. 15
[72] Křivohlavý, 2000, stránky 19-20
[73] Křišťan in Martinek, 2008, str. 20

bio-psycho-sociálně-duchovní jednotku, přičemž požadavek na duchovní dimenzi péče, dříve spíše opomíjený, je nyní stále výraznější.[74]

Pastorační péče v sociální práci může přinášet odpověď na duchovní potřeby člověka. Znamená to vstupovat s ním do vztahu, doprovázet, být s ním a podporovat jeho vztahy s ostatními lidmi a s Bohem. Opatrný (2005) píše: „Pastorační péčí pak v této (sociální) práci rozumíme tu složku starostlivosti o potřebného člověka, která se týká jeho samého, jeho osoby, přesahuje odbornou praktickou pomoc ať v sociální nebo ve zdravotní oblasti a blízce nebo vzdáleně souvisí buď s vírou potřebného, nebo s vírou pomáhajícího nebo konečně s vírou obou dvou.“[75]

Křišťan (2008) shrnuje význam pastorace pro sociální práci. Je to:

- Zdroj a motiv pro sociální práci – křesťanský zájem o druhého člověka přináší motivaci i vnitřní zakotvení,
- Pastorální teologie může sloužit jako prostředek poskytující teoretickou základnu pro pomoc k dosažení cílů sociální práce – vyhodnotit situaci klienta jako jedinečné osobnosti a zvolit patřičné intervence a podporu
- Pastorální teologie pomůže uchopit člověka v jeho celistvosti, v jeho bio-psycho-sociálně-spirituální jednotě. Obohatí a doplní pohled jednotlivých odborných vědních disciplín.[76]

3.2 Pastorační péče a lidská spiritualita

Slovo spiritualita pochází z latiny. Latinské spiritualis – duchovní – je odvozeno od slova spiritus – dech či duch. V křesťanské tradici odkazuje na Ducha svatého, na jeho působení na člověka a k jeho projevům v lidském životě.[77]

Dle Slovníku spirituality je spiritualita teologickým pojmem. Slovo spirit(u)alis můžeme přeložit jako vzduchový, dechový a duchovní.[78]

Duchovní neboli spirituální potřeby nejsou v žádném případě doménou pouze nábožensky založených lidí. Stejně tak ale příslušnost k církvi nebo náboženské vyznání

[74] Opatrný, 2005, str. 14
[75] Opatrný, 2005, str. 17
[76] Křišťan in Martinek 2008, str. 20-22
[77] Vojtíšek, 2012, str. 10
[78] Fiores, 1999

nejsou zárukou naplnění těchto potřeb. Ty se týkají smyslu života, vlastní existence, všeho, co přesahuje běžnou existenci. Jejich základem je otázka: „Kdo jsem, kde jsem, kam směřuji?“[79] Spiritualita souvisí s tzv. sebetranscendencí, tedy s tím, co přesahuje rozumové i smyslové schopnosti člověka. Dle Vojtíška (2012) je spiritualita obecnou charakteristikou člověka, přítomnou u většiny jedinců. U každého má však jinou důležitost. [80]

Suchomelová (2015) hovoří obecně o dvou možnostech pojetí spirituality: široce pojaté rovině spirituality v nadnáboženském smyslu a o užším pojetí spirituality ve spojení s konkrétním náboženstvím.[81] Toto výhradně náboženské pojetí spirituality bývá označováno jako religiozita.

Podle Vojtíška (2012) se pojem spiritualita stal jakýmsi nástrojem k vyjádření svého sebepojetí bez příslušnosti k církevní či jiné instituci a bývá spojován se zážitky a kreativitou. Pojem religiozita naopak podle něj vzbuzuje negativní konotace ve smyslu strnulosti, dogmatu, zastaralosti a omezování.

Podle Suchomelové (2015) jsou oba pojmy vzájemně provázané, religiozita je projevem spirituality v náboženství a je lidskou přirozeností. Základním projevem obou je vztahovost. Prožitek Boha či jiné vyšší entity může pramenit z prožitku hlubokého vztahu k jinému člověku, k rodině, ze setkání s monumentálním dílem přírody či lidským, ale taktéž i z každodenní prosté činnosti.[82]

Z tohoto pojetí spirituality vyplývá, že duchovní potřeby lidí nezahrnují jen náboženskou zkušenost. Nejsou doménou religiózních lidí či příslušníků církví, a nelze je redukovat na potřebu náboženských praktik.[83] Jejich naplnění však může mít pozitivní vliv na kvalitu života lidí a celkový pocit životní spokojenosti.[84]

Podle Erichsen a Büssing (2013) je v teoretické rovině nutno rozlišovat psychosociální, existenciální a náboženské potřeby, v praxi jsou však provázané a není dobré je přísně rozlišovat. Potřeby, které mohou pro jednoho člověka mít náboženské konotace, mohou mít ryze existenciální charakter pro druhého.

[79] Přibyl, 2015, str. 82
[80] Vojtíšek, 2012, str. 13
[81] Suchomelová, 2015, str. 63
[82] Suchomelová, 2015, str. 65
[83] Suchomelová, 2015, str. 65
[84] Erichsen, Büssing, 2013, str. 1

Podle Křivohlavého[85] je pro člověka charakteristické, že vedle základních potřeb má i potřeby vyšší. K duchovním potřebám dle něj patří transcendence čili potřeba nadhledu, pak potřeba krásy, pravdy a spravedlnosti a třetí skupinu tvoří tajemství – mystérium. Své potřeby ale chápe každý jinak. Existuje zřejmě velké množství různých potřeb a z tohoto souboru, o němž máme přehled, vybíráme některou potřebu, kterou poté považujeme pro daného člověka v dané situaci za dominantní (hlavní, nejdůležitější).

3.3 Pastorační rozhovor a jeho specifika

Základní metodou práce pastoračního pracovníka je pastýřský rozhovor. Smolík (1991) píše, že v pastýřském rozhovoru se rozvíjí „Dar proroctví, ve kterém přijímáme z Ducha svatého poznání Boží vůle a sílu k jejímu plnění v následování Ježíše Krista…“[86]

Opatrný (2005) poznamenává, že hlavním **cílem pastoračního rozhovoru** je dát člověku najevo, že není sám. Pastorující je mu spojencem a pomocníkem. Nejde o to, poučit člověka ani vyřešit jeho problém. Nejdůležitějším a nejmocnějším spojencem člověku v nouzi pak je Bůh a cílem pastoračního pohovoru je společně najít tohoto spojence.[87]

Přípravu na pastýřský rozhovor dělí Smolík (1991) na dvě části: přímou a nepřímou. Příprava nepřímá zahrnuje vlastní obnovu víry pastýře, naslouchání Božímu slovu a přijímání svátostí, modlitby a čtení Písma. Důraz zde klade na zkušenost – „Pastýř může těšit druhé, teprve pokud sám poznal velikost Boží lásky, pokud zakusil spásu, kterou Kristova oběť znamená.“[88] Příprava přímá pak znamená především získání informací o člověku, kterého se pastýř chystá navštívit.

O rozhovoru v pastoraci píše Timm H. Lohse (2014). Zaměřuje se **na krátký rozhovor**, o nějž může být pastorační pracovník požádán jakoby mimochodem v nečekanou chvíli. Jedná se většinou o to, že klient potřebuje radu v nějakém životním problému, s nímž si neumí sám poradit, a obrátí se na pastoračního pracovníka. Volba

[85] Křivohlavý, 2000, str. 165
[86] Smolík, 1991, str. 44
[87] Opatrný, 2005, str. 20
[88] Smolík, 1991, str. 45

místa a času, vhodné příležitosti, je otázkou náhody. V takovém krátkém rozhovoru je, jak píše Lohse (2014) třeba „rychle a stručně reagovat na podnět toho, kdo hledá radu, (…) aktivovat jeho vlastní potenciál takovým způsobem, aby mu bylo umožněno svébytně jednat.“[89]

Přání zahájit rozhovor může být ze strany klienta nahodilé, myšlené třeba vážně jen napůl. Ze strany poradce – pastoračního pracovníka – by však mělo být bráno vždy vážně, s vědomým uváženým postojem, závazně a s respektem. Nejde však o terapeutický ani psychologický rozhovor. Bukowski cituje Tackeho, který pastýřský rozhovor označuje za „rozhovor pod ochranou jména“.[90]

Lohse (2014) nabízí paletu standardizovaných nástrojů, které může pastorační pracovník v rozhovoru použít. Jde zejména o toto:

- Vnímat naději – na základě verbálních, nonverbálních i paraverbálních projevů klienta hledat v jeho postoji naději, že řešení existuje a že není vše ztraceno, že klient dosud v něco doufá.
- Spojovací manévr – je to klíč, který se náhodně vyskytne v rozhovoru a který pomůže navázat účinný kontakt mezi klientem a pastoračním pracovníkem. Je to stopa, které je možné se zachytit, bod zvratu. Je však potřeba přistupovat k němu taktně a zároveň rozhodně.
- Vyjádřit se – srozumitelně formulovat, opustit zavedené fráze, aktivně naslouchat, používat slovník klienta.
- Vyptat se – klást otázky, ale neanalyzovat problém, naopak zajímat se o život klienta, přát mu to dobré a tím aktivizovat jeho síly.
- Vyvést z konceptu – rozbít zavedený pohled klienta na problém, v němž se jakoby potácí v kruhu, a dovést ho tak k novému pohledu z nové perspektivy a uvědomění si věcí, které do té doby přehlížel.
- Urychlit – používat zpětnou vazbu jako nástroje k povzbuzení naděje, důvěry, sebedůvěry a probuzení tvořivých sil v krátkém časovém úseku.
- Vyprávět – poskytnout klientovi možnost vyprávět svůj příběh a tím se od něj osvobodit, přepsat jej a vyprávět jej jinak, s novou perspektivou řešení.

[89] Lohse, 2014, str. 13
[90] Bukowski, 2008, str. 4

- Formulovat cíle – cíle v blízké budoucnosti, cíle dosažitelné a bezprostředně výhodné. Oddělit důležité od nedůležitého, možné od nemožného, ústřední od marginálního. Při formulaci cílů je nutné vyvarovat se podsouvání vlastních myšlenek rádce klientovi.
- Odhalit zdroje síly – člověk hledající radu je schopen měnit pouze něco, s tím, co má a umí a čeho je schopen (zdroje materiální, sociální, světonázorové, kognitivní, emocionální, komunikativní, sebeorganizační, duchovní).
- Dobrat se řešení – přerušit fixaci na jeden určitý (ale neúčinný) způsob řešení a snažit se nalézt jiný, nový.[91]

Ale jak píše Bukowski (2008), rozhovor „pod ochranou jména“ má vždy svá specifika. I pastor musí znát své hranice, odborné i lidské. Nesmí spoléhat jen sám na sebe, ale hlavní ochranou je mu Bůh, který jej při rozhovoru vede. V Božím světle musí vnímat i partnera při rozhovoru – vždy jako bytost, která má v Božích očích jedinečnou cenu.[92]

Opatrný (2005) varuje před **manipulací při pastoraci** v sociální práci, a před vnucováním víry někomu, kdo o ni nestojí. Pastorační péče podle něj představuje individuální péči o člověka konanou z perspektivy víry a na jeho vlastní úrovni víry. Zdůrazňuje pojem „doprovázení“. Člověk je pojímán jako stvoření Boží, a toto stvoření je nutno respektovat a přijímat v jakémkoli jeho aktuálním stavu a situaci. Sociální práce z hlediska víry nemá být východiskem k jejímu podsouvání, ale nemá k ní být ani lhostejná. Pečující by z pastoračního hlediska měl vyvíjet především snahu porozumět cestě víry toho, o koho pečuje. Růst jeho víry nemůže vynucovat. [93]

3.4 Specifika pastorační péče o seniory

Duchovní a pastorační péče v zařízeních pro seniory není u nás nijak koncepčně upravena. Její poskytování záleží na vedení daného zařízení – na jeho prioritách, finančních možnostech, a v neposlední řadě také na možnostech a ochotě ke spolupráci místních sborů či farností. Suchomelová označuje tato zařízení v nadsázce za „misijní

[91] Lohse, 2014, str. 51-108
[92] Bukowski, 2008
[93] Opatrný, 2005, str. 18-19

území“,[94] což je ale v příkrém rozporu s výsledky výzkumu provedeného v rámci této práce – viz níže.

Z výzkumu Suchomelové vyplynulo, že ani pravidelné návštěvy pastoračního pracovníka v rezidenčním zařízení nejsou zárukou skutečného naplnění duchovních potřeb jeho obyvatel.[95] Senioři v jejím výzkumu často vyjadřovali potřebu svěřit se někomu se svými životními prohrami a zraněními. Cílený duchovní rozhovor by jim mohl pomoci rozřešit nezpracované události, neodpuštěné křivdy a neuzdravené rány.[96]

Duchovní, který se chystá na pastorační službu v sociálním zařízení pro seniory, musí zajisté disponovat teologickými znalostmi z oblasti pastorální teologie a křesťanské etiky. Pastorální péče však vyžaduje důkladnou sebereflexi duchovního, aby jeho útěcha nebyla prázdná a nedostatečná.[97] Pastorační pracovník musí se svým klientem navázat vztah, aby dokázal rozpoznat jeho potřeby a mohl na ně reagovat.

Nezbytná pro pastoraci seniorů je však také znalost fyziologických aspektů stárnutí. Duchovní by měl být obeznámen se situací imobility, demence, deprese, inkontinence, bolesti. Důležitá je i orientace v otázkách psychologických, jako jsou úzkosti, úbytek intelektuálních schopností, snížená schopnost soustředění, dezorientace, labilita, úbytek krátkodobé paměti, úbytek smyslových schopností (krátkozrakost, nedoslýchavost), a v neposlední řadě také sociálních (vztahy v rodinách, vztahy k minulému bydlišti aj.). Přitom pastorační pracovník nebude konfrontován jen s potřebami duchovními. Potká se s všedností, se zdravotními a psychosociálními problémy. Pastýř má dle Brzákové-Beksové (2012) seniorovi pomoci najít pokoru před problémy, pochopit smysl vlastní situace, pokorně akceptovat dosavadní a budoucí ztráty.[98]

Křesťanská společenství často spojují pastorační služby s významnými obdobími života, se situacemi, v nichž je zásadní hledání smyslu. Mezi ně patří např. nemoc, stáří, umírání. Pastorační pracovník v rezidenčním zařízení pro seniory ale bývá konfrontován i s otázkami mnohem obyčejnějšími – mezilidské soužití v zařízení, problémy se spolubydlícími, s pečujícím personálem, vztahy v rodině, zdravotní obtíže

[94] Suchomelová, 2015, str. 212
[95] Suchomelová, 2015, str. 185
[96] Suchomelová, 2015, str. 186
[97] Brzáková Beksová, str. 88
[98] Tamtéž

malé i velké, majetkové poměry atd. Na toto vše je potřeba být připraven a pohotově reagovat.

Dle zjištění Suchomelové jsou tak v některých zařízeních pro seniory poskytovány církevní služby – bohoslužby, eucharistie apod., ale skutečná péče o duchovní potřeby jejich obyvatel chybí. Zástupci církve – duchovní, pastorační asistenti – sice do domovů docházejí a vykonávají bohoslužebnou činnost, ale skutečné pastorační rozhovory tváří v tvář s klienty často nevedou. Klienti je často ani nevnímají jako vhodné partnery k hlubokým rozhovorům o tom, co je pro ně skutečně důležité. S těmito otázkami se dle Suchomelové obracejí spíše na pečovatelky, sestry či sociální pracovnice, neboť k těmto pracovníkům mají blíže. Tito pracovníci s nimi tráví čas, klienti k nim mají důvěru, na rozdíl od zástupců církve, kteří jsou spíše ve formálním postavení.[99] Dlužno však podotknout, že Suchomelová svůj výzkum prováděla pouze ve dvou zařízeních.

Podobné zjištění ovšem vychází z výzkumu Erichsen a Büssing (2013), podle něhož obyvatelé domovů pro seniory nijak výrazně nepotřebují přítomnost kněží či kaplanů. Stejně rádi si o zásadních tématech pohovoří s ošetřovatelkami, psychology či sociálními pracovníky.[100]

3.4.1 Křesťanská dimenze práce se seniory

Vztahem mezi křesťanskou vírou a profesní angažovaností v oblasti pomoci seniorům se zabývá ve svém článku Jakub Doležel.[101] Dle něj cílem křesťanské víry, stejně jako dalších humanitních oborů včetně sociální práce a medicíny je vytvoření podmínek pro plný a šťastný život i přes negativní důsledky stárnutí.

Křesťansky motivovaná práce se seniory, aby byla službou z víry, musí dát podle Doležela (2004) prostor jejím dvěma dimenzím, které se podle staré teologické tradice (sv. Augustin, 5. stol.) rozlišují. Jednou z dimenzí je tzv. fides quae creditur – obsah, kterému se věří (Bible, texty, dokumenty, vyznání víry apod.). Druhým pak fides qua creditur – akt víry (způsob a forma víry, praktický vztah člověka k Bohu a zároveň i praktický vztah člověka k druhým. Obsahová nabídka víry zahrnuje „křesťanský

[99] Suchomelová, 2015, str. 213
[100] Erichsen, 2013
[101] Doležel, 2004, str. 90-102

koncept smyslu života, sociální a morální životní moudrost,“[102] a tím víra nabízí inspiraci k nové orientaci životu, který ztratil rovnováhu v důsledku nepříznivých okolností.

Doležel (2004) nabízí **tři teologické centrální skutečnosti víry**, vyplývající ze základních předpokladů pomáhající interakce a komunikace, které se v praxi odrážejí v postojích pomáhajícího pracovníka:

Pravdu, pravdivost, přesněji životní pravdu, existenciální pravdu. Požadavek pravdivosti, otevřenosti vůči realitě a pravdě života přináší ve stáří možnosti zrání, osvobození a cesty k plnosti života.

Lásku, související s bezpodmínečnou svobodou, vřelostí, respektem. Bůh přijímá člověka bezpodmínečně. Stejně bezpodmínečně má být přijímán i senior – klient. Nelze člověka odmítat pro jeho agresi, strach nebo deprese. Je třeba se vybavit trpělivostí, nevyhýbat se rozhovoru, nenapomínat k sebeovládání. Jen člověk, který je v lásce přijímán druhými, může láskyplně přijmout sám sebe.

Naději, vycházející ze svobody, úcty a respektu. Naději, že každý lidský život může dojít naplnění již na tomto světě, navzdory bezvýchodnosti některých situací např. v ošetřovatelské péči, navzdory stáří a křehkosti.

Doležel (2004) píše o **životní pra-důvěře**, jejíž centrální prvky představují právě pravdivost, láska a naděje. Pokud starý člověk ztratí jeden z těchto prvků, ztratí i životní sílu pra-důvěry, což se negativně promítne na celou síť jeho vztahů.

Tyto základní postoje však potřebují vyjádření a oporu v jedné základní činnosti, jíž je **empatie**. Empatie jako spolu-utrpení, com-passio. Ne soucitné naříkání, ale „spolu-nesení, spolu-kráčení, spolu-cítění, spolu-prožívání utrpení nemocného, zarmouceného, zdrceného či zoufalého seniora.“[103]

Doležel (2004) píše dále o **sebeuskutečnění či sebepřijetí** jako nejvyšší potřebě člověka dle známé Maslowovy hierarchie potřeb.[104] Ve stáří je podle něj toto sebepřijetí představováno rozpoznáním pravdy o svém vlastním životě ve stáří, jejím přijetím a v rámci daných možností živou nadějí na plnost života všem omezením navzdory. Součástí procesu sebepřijetí – metanoie – je **katarze**, očištění, obrácení. V jejím rámci

[102] Doležel, 2004, str. 92
[103] Doležel, 2004, str. 94
[104] Doležel, 2004, str. 97

by klient měl být schopen za pomoci doprovázejícího pracovníka rozpoznat, pojmenovat a přemoci negativní emoce jako agresi, strach, zoufalství, které ho do té chvíle svíraly.

Součástí katarze bývá i **nářek**, a i s ním může klient potřebovat pomoc. Nářek, v němž je před Boží tváří vyslovena bolest, zklamání, pocit opuštěnosti. Věci, které jsou člověku nepochopitelné, zvláště u vědomí, že Bůh je dobrý, a jejich artikulace patří k pomáhajícímu nářku.

Doležel (2004) však stejně jako Opatrný (viz výše) důrazně varuje před manipulací ze strany pomáhajícího pracovníka. I kdyby jednal v dobré víře, musí sám sebe chápat pouze jako doprovázejícího, který jen podporuje přirozené procesy růstu svého klienta, ale nezasahuje do něj.[105]

3.4.2 Křesťanská etika v péči o seniory

O shrnutí křesťanské etiky v péči o seniory se pokouší Brzáková Beksová ve své dizertační práci z roku 2013. Za základní předpoklad péče o staré lidi považuje altruistický **zájem o potřeby druhých** a o sdílení jejich starostí. Být druhému člověku bližním a se slovy žalmisty nezamítat v čase stáří, neopouštět, když ubývají síly (Ž 71,9). Podle Brzákové Beksové je základní otázkou teologie sénia otázkou hodnot, které nacházejí své naplnění v pozemském životě člověka, po smyslu existence a obsahu lidské duše. Teologie nechce záruku bezproblémového průběhu života bez bolesti, nýbrž hledá způsob, jak bolest tišit a nalézat naději a víru v Boží přítomnost.

Brzáková Beksová shrnuje **činitele kvality života** seniorů takto: emoce, zdraví (schopnost sebeobsluhy a míra závislosti na druhých), rodiny a sociální vazby, zvládání bolesti, postoje a míra společenské akceptace.[106] Přitom připouští, že je velmi nesnadné zhodnotit kvalitu života, neboť jde o subjektivně prožívanou veličinu. Kvalita života se neodvíjí od sociálního statutu, ani od politického zřízení, do značné míry však závisí na postojích okolí a mezilidských vztazích. Zjištění kvality života člověka může pomoci

[105] Doležel, 2004, str. 98
[106] Brzáková Beksová, 2013, str. 73

odhalit jeho životní orientaci, jeho hodnotový systém. Pro pastorační péči to pak může být významnou pomocí a může značně usnadnit pastorační práci.[107]

Pastorační péče o seniory spočívá v pomoci a doprovázení, v upomínání na Boží vůli a na existenci lidské pospolitosti. Pomoc spočívá ve skutcích pro dobro druhého.[108] Smyslem pravého bytí je pak lidské společenství založené na humánnosti, ohleduplnosti, laskavosti, odvaze, lásce, poctivosti, ochotě pomáhat, spravedlnosti a vůli k pozitivnímu rozvoji společenství.[109]

3.4.3 Spirituální potřeby ve stáří

Spirituální potřeby člověka nelze přesně definovat. Suchomelová píše, že v očích české veřejnosti je pojem spirituální potřeba často mylně redukován výhradně na potřebu explicitně náboženských praktik u silně religiózních lidí.[110] Velmi často jsou také dávány do souvislostí s obdobím konce života a jsou nahlíženy jako součást paliativní péče. Přitom spiritualita a spirituální potřeby odrážejí **hodnotový systém** člověka a zahrnují celý jeho život. Nenaplnění spirituálních potřeb může vést ke vzniku tzv. spirituální nouze, která se pak odráží do všech ostatních oblastí a projevuje se psychosomatickými či psychickými onemocněními.

Ve stáří nabývají na aktuálnosti **otázky po smyslu života**. Senior potřebuje být ujištěn, že jeho život měl a stále má smysl. Přibyl hovoří o potřebě smysluplnosti. Pokud tato potřeba není naplněna, je zdrojem „skutečné duchovní nouze.“[111] Člověk může propadnout naprosté apatii a trpí. Důležité je, aby poznal, že v každém okamžiku a v každé životní situaci je možné najít smysl života.

Suchomelová shrnuje literaturu na téma duchovních potřeb a sumarizuje témata, která se vyskytují v této oblasti u seniorů: vyrovnání se s vlastní minulostí a přítomností, potřeba smysluplnosti života a životního příběhu, potřeba lásky, potřeba odpuštění.

[107] Brzáková Beksová, str. 72-75
[108] Tamtéž, str. 77
[109] Tamtéž, str. 76
[110] Tamtéž, str. 84
[111] Tamtéž

Výsledky výzkumu Suchomelové dokazují, že pro religiózní postoj seniorů je důležité, zda byla či nebyla nábožensky založená jejich **primární rodina**. Senioři nad 70 let vyrůstali v situaci, kdy výuka náboženství byla běžná, všeobecně se chodilo do kostela. Pokud byli věřící jejich rodiče, pak i dnešní senioři se většinou označili za věřící, naopak pokud rodiče byli nenáboženský založení (např. z důvodu špatné zkušenosti s praktikami církve), pak i dnešní senioři se označují za nevěřící. Obě skupiny jsou pak na svém postoji zakotvené – Suchomelová píše o polohách „dobře věřím versus dobře nevěřím".[112] Tato víra se vždy vztahovala ke křesťanskému Bohu – senioři nevyhledávali jiné formy spirituality ani jiná náboženství.

Podobně velký vliv jako dětství a příklad rodičů mělo na vývoj religiozity seniorů podle Suchomelové **období komunismu**. Pronásledování, zákazy a strach vedly mnoho lidí k tomu, aby ze své víry slevili, přestali ji projevovat veřejně. Jiní naopak svou víru neskrývali, i když pod tlakem okolností vstoupili do KSČ.

Zajímavé je zjištění, že v současné době praktikuje většina dotázaných věřících jakousi **soukromou víru**. Návštěvy bohoslužeb či společné modlitby většinou nelákají, zatímco tichou modlitbu či rozjímání v soukromí vlastního pokoje vyhledává mnoho respondentů. Dávají přednost tomu, být sami se sebou, s Bohem, případně s Pannou Marií. Důvodem může být celkově zvýšená potřeba soukromí u seniorů žijících v pobytových zařízeních, nebo nevyhovující podmínky v těchto zařízeních. Podobně v soukromí ale raději prožívají svůj vztah k Bohu i senioři, žijící ve vlastní domácnosti.

Suchomelová si všimla dalšího zajímavého faktu: že u seniorů se často objevuje jakási **dětinskost víry**, spočívající např. v modlitbách za dosažení určitého cíle či dětském vztahu k Bohu. Možný důvod spatřuje v násilném přerušení vývoje víry za období komunismu, kdy víra neměla možnost dospět a dozrát, či ve fixaci na původní rodinu.

Někteří senioři v jejím výzkumu hovořili o nenáboženské spiritualitě jako o zdroji vnitřní síly. Ta zahrnuje pravdu, spravedlnost, vztah k bližním, k přírodě.

[112] Suchomelová, 2015, str. 131

3.4.4 Duchovní potřeby seniorů v rezidenčním zařízení

Duchovním potřebám seniorů v rezidenčních zařízeních se obecně začala věnovat pozornost až v poslední době. Suchomelová prováděla kvalitativní výzkum duchovních potřeb seniorů se 20 respondenty. Shrnutí jejího výzkumu s dalšími zdroji přináší základní přehled této problematiky.

1. Potřeba kontinuity

„**Potřeba smyslu a kontinuity životního příběhu**“[113] je vyjádřena potřeba smysluplnosti vlastního života, vědomí jeho významu. Ta zahrnuje:

- **Hrdost na vlastní původ** – vědomí, že pocházím z dobré rodiny, zakotvení
- **Život v souladu s vlastním svědomím** – poctivost ve vztahu sám k sobě, k ostatním, ke své práci, k Bohu, vytrvalost ve víře
- **Životní úspěchy** – dosažené cíle, úspěchy ve výchově dětí, pracovní úspěchy, stavba domu atd.

2. Potřeba víry

Víra může být prezentována jako důvěra, „že svět je v zásadě dobrý“.[114] Víra pak může být v něco vyššího, co přesahuje momentální skutečnost. Suchomelová zmiňuje **důležitost víry v Boha a živého vztahu k němu, zažívaného jako bazální důvěru.**

- Bůh jako utěšitel a pomocník, k němuž se lze obracet v modlitbě a s prosbami,
- Bůh jako ochránce a zdroj životní síly, který dává odvahu překonat momentální životní obtíže a „nevzdat to“,
- Bůh jako životní kompas, který ukazuje cestu a nenechá člověka padnout,
- Bůh jako zdroj odpuštění, nápravy a spravedlnosti i tam, kde člověk již odpustit nedokáže.
- Naproti tomu u některých účastníků výzkumu se objevuje, jak píše Suchomelová, obraz „Boha, o kterého nestojím, a on nestojí o mne.“[115] Tento

[113] tamtéž
[114] Suchomelová, 2015, str. 159
[115] Suchomelová, 2015, str. 161

obraz Boha je jistě pokřivený a zatížený negativními prožitky z dětství či mládí. Nenaplněná očekávání nebo špatné zkušenosti z raných let mají důsledek v religiózním neukotvení ve stáří. Vztah k Bohu může být ambivalentní nebo i negativní.

3. Potřeba vědomí vlastní důstojnosti a hodnoty.[116]

Toto vědomí se zakládá na evidenci smyslu vlastního života, na vědomí, že je člověk milován a má komu věřit. Suchomelová zdůrazňuje, že lidská důstojnost je „nezrušitelná a nezcizitelná“[117], jelikož je člověku dána přímo od Boha, ale druhou stránkou je vědomí lidské důstojnosti, které není jednoznačné. Člověk se definuje skrze vztahy k Bohu, k ostatním lidem i k sobě samému. Porušené vztahy s druhými stejně jako negativně prožívané sebepojetí mohou mít škodlivý dopad na vědomí vlastní důstojnosti.

4. Potřeba důvěry a sebedůvěry

Důvěra k lidem kolem sebe je nezastupitelným prvkem komfortu v životě starého člověka. Pro seniora je důležité mít někoho, komu se může svěřit, komu může důvěřovat, a tato potřeba je silnější než potřeba prosté společnosti.[118] I nábožensky založení senioři, kteří žijí v důvěře v Boha, potřebují důvěřovat někomu blízkému. Suchomelová píše i o náhražkách, které si senioři hledají – může to být plyšová hračka, pes, často si budují vztahy k ošetřujícímu personálu.

Sebedůvěra, kterou Suchomelová popisuje ve smyslu „Věřím si, věřím, že můj způsob uvažování je dobrý a moje názory mají platnost, věřím, že ještě něco dokážu,“[119] je pro starého člověka, jeho autonomii a sebepojetí velmi důležitá. Podle Suchomelové zahrnuje tři oblasti:

- Víru ve správnost a prozíravost svého úsudku, svého přístupu k životu,
- Vědomí vlastní důstojnosti a hodnoty; vědomí, že si člověka někdo váží,
- Vědomí, že momentální životní situace člověka je dobrá ve srovnání s ostatními vrstevníky.

[116] Tamtéž, str. 147
[117] Tamtéž
[118] Suchomelová, 2015, str. 163
[119] Suchomelová, 2015, str. 166

Díky tomu, že senior sám sebe může pozitivně hodnotit, ví, že je ještě dostatečně soběstačný, a ví, že dělá věci správně, si může sám sebe vážit a věřit si.

Na sebedůvěru starého nesoběstačného člověka má velký **vliv i přístup okolí**. V případě obyvatel domů pro seniory jde zejména o přístup pečovatelů. Je nutno volit vhodný přístup, jednat zdvořile a empaticky.

5. Potřeba důstojnosti a autonomie

Brzáková Beksová cituje Hogenovou, když píše, že lidská důstojnost nikdy neexistuje sama o sobě, nýbrž projevuje se skrze vztahy mezi lidmi. Rozeznává dva druhy důstojnosti: první, závislou na sebepojetí, sebehodnocení a sebeúctě člověka. Druhá podoba je pak „multifaktoriálním sociálním fenoménem, který je podmiňován celkovou evidencí důstojného.“[120] Na důstojnost má nárok každý člověk, bez ohledu na svůj aktuální zdravotní či psychický stav, na svůj věk, sociální status či momentální situaci.

Ničivý vliv na vlastní pojetí důstojnosti starého člověka má nevhodné oslovování, bránění ve styku s jinými, nezachovávání intimity při hygieně či vyprazdňování apod. Senior si musí zachovat vědomí vlastní hodnoty. Pečující by neměli dopustit, aby sám sebe vnímal jako bezmocného, jehož osud závisí výhradně na druhých.[121]

Se sebeúctou a sebedůvěrou úzce souvisí potřeba autonomie. Znamená osobní svobodu, kdy člověk rozhoduje sám za sebe.[122] Tato potřeba je často opomíjena, jak v domácím prostředí seniorů, tak v rezidenčních zařízeních.

6. Potřeba naděje a životního cíle

Podle Suchomelové je výrazná potřeba naděje a životního cíle.[123] Naděje se týká toho, že budoucnost ještě přinese něco pozitivního, že lidé něčeho, byť malého, dosáhnou. Pro nábožensky založené naděje obsahuje prvek živého vztahu s Bohem, prvek důvěry, pocit, že mají kam směřovat své prosby. Zahrnuje výhled na spravedlnost, úzdravu

[120] Hogenová (2008) in Brzáková Beksová, str. 78
[121] Přibyl, 2015, str. 82
[122] Přibyl, 2015, str. 80
[123] Suchomelová, 2015, str. 171

starých zranění, nápravu křivd a odměnu za dobré skutky a životní oběti a zároveň na přesah souvislostí až za horizont času.

Zdrojem naděje pak mohou být:[124]

- „malé životní radosti“[125] přinášející pocit, že stále stojí za to žít, že je na co se těšit a z čeho se radovat. Jsou to zdánlivě bezvýznamné události či okolnosti, které ve stáří nabývají na ceně.
- Krátkodobé dosažitelné cíle – formulované tak, že samo pomyšlení na ně přidává člověku na vědomí vlastní důstojnosti,
- Otázka života po smrti – „za branou času“[126] – pro nábožensky založené přináší naději na shledání se svými milovanými zemřelými, na poslední spravedlnost, kompenzaci za životní útrapy. U nereligiózních seniorů byla tato otázka spojena především s životním dílem, které člověka přetrvá.

Přibyl píše, že naději a otevřenou budoucnost vidí senior především v životě mladší generace – ve svých dětech, vnoučatech.[127]

7. Potřeba lásky

Suchomelová vnímá lásku jako cestu, jak cítit svou vlastní hodnotu, jak si uvědomit svou vlastní důležitost. Staří lidé se stávají stále závislejšími, tělesně i finančně, což může vést k pocitu méněcennosti a zbytečnosti. Přibyl zmiňuje, že seniory velmi trápí, když mají pocit, že jsou rodině nebo ostatním na obtíž.[128] Pocit, že jsou potřební, že jsou milováni a pro někoho důležití, že se mají komu svěřit, pomáhá seniorům zvládat náročné životní situace, vyrovnávat se s nimi, pozitivně nahlížet na své možnosti a na budoucnost, prožívat svou vlastní cenu a důstojnost.[129]

Potřeba lásky se dle Suchomelové projevuje v několika rovinách:

- Být tu pro někoho
    - Moci druhé obdarovat – prací, dárkem, penězi, produkcí hudby, popř. modlitbou

[124] tamtéž
[125] tamtéž
[126] tamtéž
[127] Přibyl, 2015, str. 82
[128] Přibyl, 2015, str. 80
[129] Suchomelová, 2015, str. 176

    - Cítit, že někdo potřebuje moji lásku – často až majetnické vztahy, závislost
- Vědomí, že je tu někdo pro mě
    - Potřeba vztahu s Bohem – u religiózních seniorů je Bůh zdrojem lásky, pomoci, podpory a útěchy, opory a ochrany, modlitba pak je odpověď na potřebu lásky, bezpečí, často i úniku od neuspokojivé reality.
    - Potřeba lásky a podpory v rámci rodiny – často měřená frekvencí návštěv rodinných příslušníků. Zatímco dobré vztahy v rodině jsou zdrojem radosti a hrdosti, špatné vztahy pak mají devastující vliv na duševní pohodu seniora. Tady může vhodný zásah duchovního napomoci vyladění vztahů v rodině.[130]
    - Potřeba lásky a podpory mimo rodinu – projevuje se zejména u seniorů žijících v rezidenčním zařízení.[131] Zde se často sejdou lidé, kteří jsou sice podobného věku a mohou mít podobný životní příběh, ale jejich charaktery, vzdělání a zájmy se liší. Navazování kontaktů je pak často obtížné.[132] Společné volnočasové aktivity mohou napomoci navázání přátelských vztahů, ale pokud jsou špatně a necitlivě vedeny, mohou u introvertních a tišších jedinců prohlubovat pocit osamělosti, jelikož tito se na nich nedokážou prosadit.

8. Potřeba odpuštění

Potřeba odpuštění – sobě i druhým, potřeba zpracovat skutečné i domnělé křivdy, které se staly.[133] Na toto téma píše Přibyl, že odpuštění neznamená zapomenout na křivdy, ani souhlasit s určitým jednáním. Znamená to zbavit se bolesti, kterou nám to či ono jednání způsobilo. Odpustit a dojít klidu, odpustit a jít dál za novými příležitostmi, novými lidmi, uzdravit se od hněvu a nenávisti. Tím hůř, pokud člověk v důsledku pokřivené spirituality a vztahu k Bohu nedokáže odpustit sám sobě. Je přesvědčen, že za své vlastní viny musí zaplatit.[134]

[130] Suchomelová, 2015, str. 183
[131] Suchomelová, 2015, str. 183
[132] Vágnerová, 2007
[133] Suchomelová, 2015
[134] Přibyl, 2015, str. 83

9. Potřeba řádu a rutiny

Přibyl zmiňuje potřebu určitého řádu, rutiny.[135] Ve starším věku se snižuje schopnost reagovat na změny a přizpůsobovat se jim, zhoršuje se flexibilita, ubývá fantazie. Senior potřebuje záchytné body, podle nichž může řídit svůj den (jídlo, koupání, televizní pořady). V neznámém prostředí se stává nejistým, rutina naopak posiluje jeho pocit bezpečí. Z vlastní zkušenosti mohu uvést několik příkladů, kdy senioři raději odmítli nabízený program (výlet, návštěvu koncertu), jen aby nemuseli měnit zaběhnutý program (např. posunout čas jídla).

3.4.5 Pastorační péče o seniory v praxi[136]

Miroslav Erdinger je toho názoru, že základem pastorace seniorů je **bezpodmínečné přijetí člověka v jeho jedinečnosti a pomoc v jeho životní bilanci**. Ve stáří se zhodnocuje celý život. Člověk bilancuje. Pastorace by měla pomoci člověku přitakat tomu, co žil. Pastor nemusí souhlasit s tím, co člověk žil, ale má se snažit pomoci mu to přijmout. Nic nemůžeme vzít zpátky, ale je třeba to akceptovat. Důstojnost a úcta k druhému začíná tam, kde přijímáme sebe sama.

Člověk v domově pro seniory už nemá mnoho šancí, že by mohl navázat na svůj minulý život. Už se nic nového nebuduje. Akční rádius člověka se zužuje. Převažuje hledání smyslu aktuální části životního příběhu. Pastorační pracovník by měl pomáhat člověku vzpomínat na to, co se v životě podařilo, nebát se citlivě vyslovit otázky a hledat na ně odpovědi. Ve všem pomáhat zachytit pomyslná vlákna, spojující jednotlivé události v životě. Pomoci mu přijít na sám závěr tak, aby ten člověk mohl říci, děkuji, že jsem žil.

Důležité je pastorační vedení pro **udržení sociální sítě** – i kdyby mělo jít jen o vyřízení pozdravu, že na člověka někdo vzpomíná. Pomoc člověku k tomu, aby věděl, že ho má někdo rád. Dát mu najevo, že ho máme rádi, že stojí za lásku.

Samozřejmě je rozdílná pastorační práce s věřícím a nevěřícím člověkem. Pastýř není jen ten, který má svou víru v Boha. Pastýř je ten, který vede své ovce, ukazuje jim cestu. Měl by se snažit vrátit pastoraci z koridoru víry do koridoru života. Pastorace se

[135] Přibyl, 2015, str. 80
[136] Pramenem pro tuto podkapitolu je osobní rozhovor s farářem Miroslavem Erdingerem, 10.5.2017, Mělník

děje slovem, blízkostí, přítomností. Zahrnuje i to, být s někým spolu, dát najevo zájem, projevit soucit ve smyslu spolucítění. Někdy je třeba s člověkem jenom být, jen ho třeba tiše držet za ruku.

Podle Erdingera je bídou současných domovů pro seniory přibývající počet uživatelů ve 4. stupni závislosti a zároveň nezvyšující se počet personálu, ošetřovatelek, sester, sociálních pracovnic. Zvyšuje se náročnost péče a nepřibývá času na to, aby mohli pracovníci dát do své práce etický rozměr. Proto by tam měl přibýt někdo, kdo je takto vybaven – z křesťanských pozic nebo jen humanistických, někdo, kdo umí být blízko lidem.

Pastorační pracovník se podle Erdingera musí chovat tak, aby si získal **důvěru** klientů, a nesmí ji zklamat. Právě jemu se klient bude v pravém slova smyslu zpovídat. Je třeba mít **smysl pro akceptaci člověka takového, jaký je**, bez ambice někoho předělávat, napravovat. Prostě člověka přijmout. Pomoci mu objevit a nalézt sebe samého ve své lidské kráse, nalézt úctu k sobě sama.

Erdinger považuje za velmi vhodné otvírat téma smrti, ale je třeba vědět, s kým doprovázející mluví. Znát ho, znát jeho příběh. Pomoci to téma přiblížit, velmi citlivě a empaticky.

„Celé je to příprava na smrt. Přijetí života a přijetí smrti. **Rodíme se do života, rodíme se zároveň i do smrti. Ale rodíme se pro život, ne pro smrt.** Abychom mohli plně prožít život, musíme počítat se smrtí.“

4. Pastorační péče v Diakonii ČCE – pohled zevnitř

V Řádu diakonické práce (ŘDP) je uvedeno, že „Posláním a cílem diakonické práce je pomáhat potřebným, zejména zajišťovat, organizovat a provádět sociální, zdravotní, výchovnou, poradenskou, vzdělávací a pastorační péči…“ Je zřejmé, že pastorační péče je v ŘDP postavena na roveň ostatním oblastem péče.

Starost o pastorační a duchovní péči v Diakonii spadá do kompetencí manažera pro etické řízení. Tato funkce vznikla na počátku roku 2015 a jmenován do ní byl Štěpán Brodský. Z rozhovoru s ním čerpám údaje pro následující kapitolu.[137]

Záměr zajišťovat duchovní a pastorační péči v Diakonii existuje od jejího počátku, ale stále není přesně nastaveno, jak tento záměr uchopit. V současném stavu věci – dle současných předpisů Diakonie – není možné, aby organizace zaměstnávala faráře. Nemá na to potřebnou dokumentaci, faráři ani kaplani se „nevejdou do tabulek“. Přesto je dlouhodobým cílem Diakonie zavést kaplanskou službu po vzoru např. armády, vězeňství, nemocnic.

S nástupem Štěpána Brodského do funkce se tato vize vyjasňovat a upřesňovat. V březnu 2016 se uskutečnil workshop o kaplanské službě, kam byli přizváni zástupci ČCE, Diakonie, zástupci všech druhů kaplanské služby. Praktické zavádění systému kaplanských služeb však ztroskotalo na jednání Diakonie se zřizovatelem – ČCE. Z důvodu probíhající odluky církví od státu bude totiž ČCE nucena projít velkou reorganizací. Na zadání synodu vzniká nový strategický plán, což je pro ČCE prioritou. Dokud nebude hotový, nechce ČCE uvažovat o žádných dalších nových systémech. Tím se vytváření nové koncepce pastorace v Diakonii odložilo dle odhadu Š. Brodského o 4-5 let. Proto se Brodský prozatím orientuje na zmapování stávající situace v organizaci a na podporu současného systému duchovní a pastorační péče.

[137] Rozhovor se Štěpánem Brodským, Praha, 18.1.2017

4.1 Pastorační péče ve střediscích

Brodský přiznává, že duchovní a pastorační péče zatím nemá stejně hodnotné postavení v systému poskytovaných služeb jako oblast sociální, zdravotní, vzdělávací a poradenská. Zatímco poskytování sociálních či zdravotních služeb a případné nedostatky v nich se projeví hned, dopad pastorační péče není na první pohled zřejmý.

Proto Brodský vnímá, že duchovní oblast by si měla získat pevnější místo v systému poskytovaných služeb. Jeho představa je, že ústředí by mělo podporovat a koordinovat pastorační práci formou kontaktů s dozorčími radami jednotlivých středisek minimálně jednou ročně. Právě dozorčí rady středisek pro něj představují spojnici mezi sbory ČCE a Diakonií. Dle článku 15 Řádu Diakonické práce dozorčí rada „projednává dlouhodobou koncepci práce a rozsah činnosti střediska a pro správní radu střediska se usnáší na doporučeních, která se týkají koncepce a rozsahu činnosti střediska…“ Proto Brodský navštěvuje schůze dozorčích rad a snaží se s jejími členy reflektovat, jaká je u nich situace, co se jim daří a kde vidí své rezervy a možnosti.

Všeobecně je zde snaha poznat realizovanou praxi a vycházet z ní. Současná praxe odráží možnosti církve, které vždy budou limitujícím faktorem pro rozsah pastorační péče. Pastorační pracovníci, kteří dnes v Diakonii působí, jsou buď dobrovolníky, ať už jde o faráře či laiky, nebo jsou zaměstnanci církve a do Diakonie docházejí. Dále jsou zde pastorační pracovníci, kteří jsou zaměstnanci Diakonie formou DPP. To jsou tři oficiální formy, kterými Diakonie zajišťuje spolupráci s duchovními.

V současné době vznikají pracovní náplně pro pastorační pracovníky, označované jako kompetenční modely. Tyto modely se zákonitě v praxi liší zejména podle toho, kde pastorační pracovník působí. Zda se jedná o terénní či pobytovou službu, domovy pro seniory, hospice nebo nízkoprahová zařízení pro mládež. Brodský se snaží zmapovat situaci, vysledovat potřeby jednotlivých zařízení a poznat současnou praxi. Dalším krokem bude srovnání praxe s představou církve a představou Diakonie. Vzniklé modely by měly odrážet jak požadavky zřizovatele, tak možnosti poskytovatele služeb.

První volbou pro osobu pastoračního pracovníka by měl být vždy evangelický farář. Ovšem ne každé středisko má spolupracující sbor a ne každý farář má možnosti jak časové tak osobnostní, aby v Diakonii působil. Pak je načase hledat jiné možnosti.

4.2 Aktivity pro Diakonii

Ústředí Diakonie ČCE se snaží podporovat pastorační práci v jednotlivých střediscích i jinak. Nabízí konzultace ředitelům středisek, kteří přijímají nové pastorační pracovníky, mohou konzultovat obsah práce a vhodnost kandidátů.

Dále pro střediska vznikají různé podpůrné materiály jako příklad duchovní a pastorační práce. Na webu Diakonie vychází pravidelně každý týden tzv. Slovo na týden.[138] Jde o verš z Písma doplněný krátkým komentářem. Určené je pro osobní čtení zaměstnanců, dá se použít i při úvodním ztišení při schůzích zaměstnanců. Lze je i vytisknout a vyvěsit např. na nástěnku. Snahou je, aby výběr verše byl přijatelný i v necírkevním prostředí.

Dalším prvkem podpory duchovní a pastorační práce je nově tzv. Den pro Diakonii, vyhlášený na Svatodušní neděli. Tradičně se v evangelických sborech v tento den koná sbírka na Diakonii ČCE. Den pro Diakonii tuto tradici rozšiřuje, aby vazba církve a Diakonie nebyla jen materiální, ale i duchovní, liturgická, společenská. K tomuto účelu vznikly i webové stránky denprodiakonii.cz, kde se zájemci dozvědí další informace. Je určen nejen farářům a staršovstvům, ale i všem členům sborů. Jsou zde umisťovány materiály, které mohou sloužit jako inspirace pro bohoslužby, homileitické podklady, modlitby, liturgii k Večeři Páně.

Den pro Diakonii se slaví, „protože zvěst evangelia má jít ruku v ruce se službou potřebným.“[139]

[138] https://www.diakonie.cz/prectete-si/slovo-na-tyden/ (cit. 13.2.2017)
[139] http://denprodiakonii.weebly.com/den-pro-diakonii-15-5-2016.html (cit. 13.2.2017)

4.3 Práce se zaměstnanci

Pastorační práce má důležitý význam i v pohledu dovnitř, do Diakonie, do práce se zaměstnanci. V praxi je zatím tato práce zaměřena téměř výhradně na klienty. Součástí poslání Diakonie ČCE je prohlášení, že chce dělat sociální práci a poskytovat různé druhy služeb – jako křesťanská organizace. Zaměstnanci tedy musí akceptovat křesťanské zaměření svého zaměstnavatele, je to důležitá součást organizační kultury. V praxi není možné přijímat pouze zaměstnance s křesťanským vyznáním. Je však nutno vtisknout křesťanské akcenty do chování a jednání zaměstnanců. Brodský má v úmyslu převést křesťanské motivy do kompetenčního modelu zaměstnanců. Nezdůrazňovat za každou cenu, že Kristus přišel člověka spasit, nýbrž to, že chování na bázi soucitu, empatie a milosrdenství se shoduje s křesťanským pojetím. Neobracet nikoho na křesťanskou víru, ale vést ho tak, aby jednal jako křesťan. Není nezbytné, aby člověk v pečujícím chování viděl obraz milosrdného Samařana, ale je nutné, aby jednal právě jako on.

Podle Brodského by v ideálním případě měl každý zaměstnanec, který nastoupí do Diakonie ČCE, měl projít školením na úvod do diakonické práce. Za tímto účelem byla vydána brožura Průvodce Diakonií a ČCE. Pracovník by se měl seznámit s Diakonií, jaká má střediska, jaký je záběr práce. Dále by měl poznat zřizovatele – církev. Další částí by mělo být uvědomění si, co církev nese světu.

Brodský zavedl kurz Kořeny Diakonie, kde se snaží ukázat, že diakonická práce vyvěrá právě z křesťanského pochopení světa. V praxi se ukazuje, že někdy je dokonce pohled křesťana, evangelíka, větší překážkou v práci, než pohled otevřeného člověka, který nepochází z křesťanského prostředí. Pro něj může být důležitější nacházet kořeny motivace křesťanské práce.

S tím souvisí i fakt, že ne všichni ředitelé středisek jsou členy ČCE, dokonce ne všichni jsou křesťanského vyznání. Brodský je však přesvědčen, že podmínka příslušnosti ke křesťanské církvi by zde měla být, jako vyjádření pozitivního vztahu daného člověka ke křesťanství.

4.4 Diakonie a církev

Českobratrská církev evangelická je zřizovatelem Diakonie ČCE, ta ji dokonce nese ve svém názvu. Otázka po spolupráci je tedy nasnadě. Podpora duchovní a pastorační práce v Diakonii není bez církve možná. Brodský uvádí, že se v církvi setkal s velkým deficitem v informovanosti o Diakonii. Není jasno v tom, co je třeba, jaké je to prostředí, s čím tam vstupovat. Proto se Diakonie snaží vést směrem k církvi informační kampaň. Bylo přijato usnesení o spolupráci mezi Diakonií a ČCE v oblasti duchovní práce, přičemž zodpovědnou osobou za Diakonii je právě Brodský. Aktivita v této oblasti však vychází zejména ze strany Diakonie, která se aktivně nabízí ke spolupráci s církví, avšak ze strany ČCE tato oblast v současné době nepatří mezi priority.

Zástupci Diakonie se proto snaží kontaktovat církev alespoň na úrovni seniorátů. Navštěvují pastorální konference farářů, kde představují projekty Diakonie a zvou k jejich podpoře a účasti na nich. Snaží se o spojení diakonických projektů se sborovými projekty v rámci grantových systémů. Dle Brodského je to však dlouhodobý projekt. Je třeba, aby Diakonie informovala církev o svých potřebách a možnostech, aby spolupráce mohla fungovat.

4.5 Ekumenika

V současné době na mnoha místech funguje spolupráce Diakonie ČCE a dalších církví kromě ČCE. Tato spolupráce je však lokální a vždy záleží na vedení konkrétního střediska, jak se k ní postaví a bude ji případně rozvíjet. Ze strany ústředí Diakonie ekumenická spolupráce rozvíjena není, i když se o ní ví a oceňuje se.

Pokud by měla v Diakonii fungovat kaplanská služba, jak je dlouhodobým záměrem, pak by v základu měla být podpořena souhlasem jak ekumenické rady církví, tak české biskupské konference. V tuto chvíli to však pro ústředí Diakonie není prioritou.

4.6 Osoba pastoračního pracovníka

Dle článku 11 Řádu Diakonické práce je spolupráce sboru a střediska stěžejní, sbor má být pro středisko duchovním zázemím. Do role pastoračního pracovníka v domově pro seniory DČCE se nejčastěji dostává místní evangelický farář. Existuje však velký rozdíl mezi pastorační prací ve sboru a ve středisku Diakonie. V zařízení Diakonie nejsou lidé členy sboru a farář se zde nemůže opírat o svou jednoznačnou roli. Často musí komunikovat i s lidmi, kteří nejsou z církevního prostředí.

Pastorační pracovník by měl především pozitivní vztah k lidem. Pak je podle Brodského důležité osobní vybavení po duchovní stránce. Nejde o zbožnost, která z člověka přímo prýští, ale měl by mít jakési duchovní charisma. A také správně nastavený cíl práce s lidmi, což nelze ztotožnit s vykonáním bohoslužby či biblické hodiny. Jde o umění být s druhým, umět promluvit potěšující slovo či vhodně vyprávět příběh, a to v zařízeních pro seniory především. Lidé v závěrečné fázi života jsou velmi bohatí na životní zkušenosti a bývají otevření duchovnímu nadhledu. Dále je důležité přijmout fakt, že život končí, a umět s tím pracovat. Zároveň si duchovní musí uvědomit, kde leží jeho kompetence – není psycholog, psychoterapeut ani nikdo jiný. Jako duchovní musí být schopen s člověkem o jeho problému promluvit, ale nemůže s ním hledat řešení, k tomu jej musí odkázat na jiné odborníky.

Brodský si uvědomuje, že takováto práce je nesmírně náročná na čas. Není založena na rolích jako ve sboru, kde farář jaksi automaticky provádí pastoraci, nýbrž je založena na vztazích, které je nutno zakládat a budovat. Nejde mu však o to, aby byl pevně stanoven obecný výměr počtu pastoračních pracovníků na počet klientů. Spíše má v úmyslu postupně naplnit potřebu v těch místech, kde by pastorační pracovník nalezl uplatnění. Domovy pro seniory v této oblasti klade na první místo.

5. Výsledky kvalitativního výzkumu

Předkládaná diplomová práce přináší výsledky kvalitativního výzkumu, provedeného v několika domovech pro seniory Diakonie ČCE od října 2016 do dubna 2017. Cílem výzkumu bylo podat bližší pohled na poskytování duchovní a pastorační péče v těchto zařízeních.

Jsem si vědoma, že jsem podrobila výzkumu živoucí organizaci, která nezamrzla v čase, ale která se naopak vyvíjí. Výsledky výzkumu jsou tedy poplatné momentálnímu stavu a situaci, která se mohla v jeho průběhu proměnit – a proměnila se.

Stejně tak získaný obraz o situaci v pastorační péči v daných zařízeních není objektivní a jediný správný. Je to momentální obraz situace, jak ji vnímali jednotliví respondenti v okamžiku rozhovoru. I tato situace se proměňovala. Někteří z respondentů již na svém místě dnes nepůsobí, možná na daných místech působí jiní, někteří z respondentů již nejsou mezi živými.

Přesto má výzkum svůj smysl. Přináší průřez pastorační praxí ad hoc, z nějž lze vyvodit závěr o obecných poměrech.

5.1 Metodika výzkumu

Výzkum proběhl formou rozhovorů s pastoračními pracovníky, kteří docházejí do domovů pro seniory Diakonie ČCE.

Výběr zařízení pro výzkum proběhl víceméně náhodně. Domovy pro seniory Diakonie ČCE jsou rozmístěny nepravidelně po většině území ČR, takže dojezdové vzdálenosti jsou dlouhé – viz mapa Příloha 1. Do výzkumu nebyly zařazeny ostatní typy sociálních služeb, jako domovy se zvláštním režimem nebo hospice. V těchto zařízeních je pastorační práce také potřebná a poskytuje se, ale má svá další specifika, která již přesahují rámec této práce.

Diakonie ČCE provozuje službu Domov pro seniory na devíti místech (viz výše). Celkem bylo provedeno devět rozhovorů se zástupci ze šesti zařízení. Z důvodu maximální ochrany respondentů nejsou uvedena jejich jména, ani názvy zařízení.

Rozhovory byly vedeny na základě předem připraveného rámcového scénáře. Respondenti však dostali dostatečný časový prostor, aby mohli vyjádřit své myšlenky a názory i nad rámec scénáře. Rozhovory trvaly obvykle cca 60 – 75 minut. V jednom případě šlo o téměř dvě hodiny, ve dvou případech byl rozhovor zkrácen na cca 25 minut – jednou z důvodu časové tísně a jednou z důvodu zdravotní indispozice respondenta. Rámcový scénář rozhovoru je přílohou práce.

Respondenti byli požádáni o souhlas s tím, aby z rozhovoru byl pořízen audiozáznam. Všichni až na jednu výjimku souhlasili. V jednom případě byly tedy pořízeny pouze ruční poznámky, ostatní rozhovory byly nahrávány.

Nahrané rozhovory byly následně ručně doslovně přepsány, aby mohl být text zpracován. Rámcový scénář rozhovoru vymezil okruhy zájmů, které jsou pro předkládanou práci stěžejní. V každém z okruhu zájmů pak byly hledány mezi jednotlivými respondenty buď rozdíly, nebo shoda. Vybrané okruhy zájmu jsou popsány níže.

V jednotlivých následujících kapitolách jsou respondenti náhodně označováni jako P1 až Px. Nastávají tedy případy, že jeden a týž respondent má v jiné kapitole přiřazeno jiné číslo. Tento postup je z hlediska anonymizace výhodný. Anonymita byla respondentům výslovně přislíbena. Předpokládám, že i díky tomu byli při svých výpovědích otevřenější.

5.2 Popis výzkumného vzorku.

Střediska DČCE zařazená do výzkumu by se dala rozdělit do dvou skupin dle velikosti: malá zařízení (do 30 lůžek) a velká zařízení (nad 40 lůžek).

Všichni respondenti působí jako duchovní a pastorační pracovníci v domovech pro seniory Diakonie ČCE. Ve většině případů jde o faráře místně příslušných sborů ČCE, případně o místní zástupce ostatních církví. V některých případech jsou to laici, kteří jsou ale spjatí s církví. Jejich spolupráce je buď dobrovolná, nebo se realizuje formou dohody o provedení práce.

Z devíti respondentů byly dvě ženy a sedm mužů. Z důvodu anonymizace ve výstupu z výzkumu označuji všechny respondenty v mužském rodě.

Všichni respondenti byli starší 50 let. V jednom případě šlo o zástupce římskokatolické církve, v jednom případě o zástupce církve československé husitské. Ostatní byli členy českobratrské církve evangelické.

Všichni respondenti s jedinou výjimkou jsou ženatí (vdané) a mají děti.

Všichni respondenti s jedinou výjimkou mají vysokoškolské vzdělání. Ne ve všech případech jde primárně o vzdělání teologické. Původní vzdělání ne-teologů je často technického směru, či je zaměřeno na péči o zvířata. Ne-teologové si však doplnili a průběžně si doplňují teologické vzdělání, ať už formou dálkového studia teologické fakulty, či formou různých kurzů. Mezi respondenty se dostali i tři diakoni ČCE.

Všichni respondenti se duchovní a pastorační péči věnují dlouhodobě, mají mnohaleté zkušenosti. Ve výzkumu se neobjevil žádný začátečník.

Žádný z respondentů nevykonává povolání pastoračního pracovníka v Diakonii ČCE na plný úvazek. Někteří kromě Diakonie ČCE pastoračně navštěvují ještě další zařízení pro seniory, krajská či státní. Někteří působí také v jiných typech sociální služby, např. v domovech se zvláštním režimem.

5.3 Obecná zjištění

Poskytování pastorační péče ve střediscích DČCE vychází jednak z Řádu diakonické práce, jednak z rozpoznané potřeby u klientů. Forma jejího poskytování, nabídka a realizace, závisí na mnoha faktorech. Z nich jako nejvýraznější se ukázaly:

- Poloha střediska – existují rozdíly v praxi v Čechách, na Moravě, v příhraničí, v okolí Prahy. To, kde se dané středisko nachází, s sebou nese všeobecnou sociodemografickou charakteristiku regionu. To znamená zejména religiozitu obyvatelstva, sdílené hodnoty a postoje. To vše se odráží na potřebách klientů a na postojích vedení zařízení k poskytování pastorační péče.

- Složení obyvatel daného zařízení (zejména zdravotní stav)
- Možnosti a charakteristika místního sboru ČCE, ochota ke spolupráci s Diakonií
- Hodnoty a postoje vedení střediska, jeho vztahy s místním sborem
- Osobní charakteristika pastoračního pracovníka

Ve všech navštívených zařízeních pastorační péče nějakým způsobem probíhá. Ve všech zařízeních se konají alespoň jednou do měsíce bohoslužby nebo katolické mše. Ve všech zařízeních se také koná alespoň jednou do měsíce nějaká varianta biblické hodiny. Další rozsah a provedení pastorační péče je velmi individuální a v jednotlivých zařízeních se liší.

Všeobecně se pastorační pracovníci shodují v tom, že pastorační a duchovní péče o staré lidi je potřeba. Nejde jen o zvěstování Božího slova, ale jde také o praktický výraz křesťanské lásky k bližnímu. Návštěva pastoračního pracovníka může starému člověku nejen udělat prostou lidskou radost, ale přináší mu také pocit, že za návštěvu stojí, že je důležitý, že není odstrčený a opuštěný. Pastorační péče by měla lidi PROPOJOVAT. Měla by přispívat k vytváření společenství, které patří mezi základní křesťanské hodnoty, a jehož součástí jsou i ti nejmenší a nejprostší.

O své práci hovořili respondenti rádi. Často se rozhovořili o klientech, vyprávěli různé příběhy, s nimiž se setkali. O něco zdrženlivější byli u otázek na spolupráci s vedením střediska či na podporu ze strany ústředí Diakonie. V několika případech jsem si všimla, že toto téma bylo respondentům dokonce nepříjemné. Domnívám se, že v těchto oblastech cítí jisté nedostatky, ale z loajality k zaměstnavateli o tom nechtěli hovořit. Někteří se později více otevřeli a rozhovořili i o tomto tématu.

5.4 Křesťanský charakter střediska

Zřizovatelem Diakonie je Českobratrská církev evangelická. Dalo by se čekat, že v církevním zařízení bude jaksi přítomen křesťanský charakter, že se bude nějak projevovat v mezilidských vztazích i navenek. Ve většině středisek jsou ve vedení alespoň nějací evangelíci či katolíci. Nelze však v žádném případě přijímat jako zaměstnance pouze věřící křesťany, jednoduše proto, že trh práce jimi neoplývá.

Jednotlivá střediska se velmi liší. Jsou zde taková, která jsou přímo prosáklá křesťanstvím. Pastorační pracovník se v tomto prostředí cítí dobře, má podporu pro svou práci a rád spoluvytváří celkovou atmosféru místa.

P1: „Křesťanství je v domově latentně přítomno tím, že jde o zařízení Diakonie, že vedoucí pracovníci jsou většinou křesťané, že jsou zde bohoslužby, docházejí křesťanští dobrovolníci, zdůrazňují se určité etické hodnoty, a myslím si, cítím to tak, že v domově vládne určitá rodinná atmosféra daná tím, že křesťané se vzájemně cítí bratry, a to částečně přenášejí na všechen personál."

Ale najdeme i taková, kde se křesťanský duch příliš neprojevuje, zařízení se zaměřují na vysokou úroveň péče bez křesťanského étosu. Někde mají alespoň symbol kříže, nebo tématické nástěnky, případně plakáty propagující organizaci. Pastorační pracovník se pak někde snaží o větší důraz v této oblasti, jinde si dělá svou práci a dále se neprosazuje.

P2: „Ono to nemá vliv. Personálně, percentuálně, jsou tady většinou nevěřící. Ten církevní nátěr mně nepřekáží, ale nedává ani žádnou výhodu. Já se chovám všude stejně, rozdíl nevidím, mám svobodu, ať je zařízení církevní či necírkevní."

Vyskytl se i názor, že této oblasti (křesťanský duch jako součást atmosféry v zařízení) by se měla věnovat větší pozornost i z ústředí Diakonie. Někteří pracovníci se domnívají, že ze strany ústředí je tato otázka opomíjena. Více než jeden respondent uvedl, že se v této oblasti snaží působit, ale z ústředí by uvítal větší podporu. Samostatné akce jedinců zaměřené na větší zdůrazňování křesťanského ducha jsou často přijímány s rozpaky a nemají velký efekt.

Naopak se objevil i názor, že do zařízení nejsou přijímáni jen věřící klienti, a tedy není možné křesťanství nějak zásadně prosazovat či propagovat. Jde o to zdůraznit autonomii klientů a nenutit je změnit vlastní přesvědčení.

P3: „Křesťanský charakter ano. Ale. Je otázka, jak to dělat. Právě zas aby člověk ty lidi neznásilnil po duchovní stránce. Já se přiznám, že v tomhle mám jako duchovní trochu ostych. (…) Takže ano, ale…"

Vyskytly se i případy, kdy zařízení nesrostlo s křesťanstvím. Zaměstnanci nejsou věřící a z nějakých důvodů odmítají spojení s církví. Svou práci dělají odborně a profesionálně, ale neztotožňují se s křesťanskými hodnotami.

P4: „Oni se strašně bojej církve. Nikdo jim neřekl, co je církev, a že se jich nemusí bát. (…) I když se o tom ve vedení Diakonie mluví, i na těch dozorčích radách, že jako jsme pro církev, tak to klima tam takové není. Ti zaměstnanci pořád nejsou k tomu vedení."

5.5 Spolupráce s vedením zařízení

Respondenti se shodují, že spolupráce s vedením zařízení a jeho podpora je nezbytná pro jakékoliv pastorační působení. Zejména záleží na postojích a hodnotách vedoucích pracovníků. Jakkoli nelze příslušnost k církvi považovat za postačující podmínku pro výkon vyšší funkce v zařízení DČCE, měla by tato okolnost podle většiny respondentů být brána v potaz.

Všeobecně tam, kde jsou vedoucí pracovníci věřící křesťané, se pastorační péči věnuje větší pozornost. Pastorační pracovník se cítí vítaný, jeho práce má vážnost. Personál je veden k tomu, aby mu byl nápomocen (např. při organizaci společných aktivit, bohoslužeb či biblických hodin). Naopak tam, kde postoj vedoucího zařízení k víře je vlažný nebo žádný, není pastorační péče považována za prioritu a poskytuje se jaksi z povinnosti.

Postoje a hodnoty vedoucích pracovníků zařízení jsou jedna věc, další je jejich manažerská schopnost předávat je svým podřízeným. Každopádně záleží právě na vedoucích pracovnících, jak dokáží vytvářet a ovlivňovat náladu a duchovní prostředí svých zařízení.

P1: „Na tom vedení to strašně závisí. Umět to přenést na nižší složky."

Dobře funguje model, kdy vedoucí zařízení je zároveň činný v místním sboru ČCE. Tímto způsobem je prostředí zařízení i sboru lidsky propojeno, navazují se

kontakty. Pastorační pracovník, který do tohoto prostředí vstupuje, pak cítí podporu z obou stran, cítí se svobodný a vítaný.

Někdy je pastorační pracovník zván i na provozní porady zaměstnanců nebo na porady vedení. Tento model, kdy je pastorační pracovník součástí managementu organizace, je ale ojedinělý.

V některých případech není ze strany vedení věnována pastorační péči nijak zvláštní pozornost. Pastorační pracovník přichází, ale víceméně si musí hledat svou vlastní cestu. Termíny návštěv či bohoslužeb jsou v tomto případě většinou koordinovány se sociální nebo aktivizační pracovnicí.

P2: „Já sem přijdu a dělám svoji práci. Dělám to pro ty lidi. O nic víc se nestarám.“

5.6 Práce se zaměstnanci a pro ně

Cokoliv chce Diakonie prezentovat jako organizace, vyzní naprázdno, pokud se to nepromítne do jednání zaměstnanců. Pokud chce organizace vyznávat křesťanské hodnoty, pak je musí učinit hodnotami i pro jednotlivé zaměstnance. Přitom ti, kdo jsou nejvíce v kontaktu s klienty, ti, kteří vytvářejí tvář a obraz organizace v očích klientů, jejich rodin i veřejnosti, to jsou právě pracovníci v přímé péči. Tedy lidé, jimž pro výkon zaměstnání často stačí rekvalifikační kurs v rozsahu několika desítek hodin.

Práci s těmito zaměstnanci ztěžuje značná fluktuace v těchto pozicích. Respondenti často uvádějí, že si všímají častého střídání složení personálu. V některých střediscích přijímají uchazeče z úřadu práce. Tyto lidi zaměstnají na dobu, po kterou je jejich místo z úřadu práce dotováno, a poté je propustí a nahradí jinými. Tento trend považují respondenti za velmi škodlivý.

V některých střediscích se respondenti setkali s jiným jevem: s nedostatkem personálu. Obecně je obtížné sehnat zejména zdravotní sestry, ale někde i pracovníky v přímé péči. Ti, kteří ve středisku pracují, pak mají mnoho hodin přesčasů a cítí se unaveni.

P1: „Ty holky v přímé péči, ty by měly mít zlatý ruce a zlatý křídla, protože to jsou andělé. Ty to mají jako těžkou řeholi. Pokud jsou věřící a dokážou se odevzdat Bohu, tak snad… mají to možná jednodušší, ale i tak, mají to moc těžké.“

Respondenti se většinou shodují, že podíl věřících křesťanů, tím spíše evangelíků, mezi personálem je malý. Věřící se někdy vyskytují mezi vedoucími pracovníky, ale je otázkou, jak jsou schopni šířit své hodnoty na nižší úrovně organizace. Jak naučit tyto lidi přijmout křesťanské hodnoty a zaměření?

Střediska se pomalu učí pořádat pro své zaměstnance školení na téma duchovních základů diakonické práce. V jednom případě pastorační pracovník sám takové školení vedl.

P2: „Vysvětlit lidem, co je to Diakonie. Vrazit jim do ruky brožurku bez vysvětlení není ideální. V tom provozu její čas ani prostor to prostudovat, ani se to nečte snadno. Když vám to někdo poví, je to o něčem úplně jiném.“

Jiní pracovníci se zaměstnanci sami nepracují. Věřící zaměstnanci mají zázemí ve svých sborech či farnostech. V jednom ze středisek mají zaměstnanci dokonce v pracovní smlouvě povinnost jednou za rok se účastnit „Dne Diakonie“ ve sboru, a to včetně bohoslužeb.

Jindy je práce se zaměstnanci nulová, dokonce vyjít s nimi je obtížné.

P3: „Paní ředitelka bývalá, (…) si nepřála, abych se dostal mezi zaměstnance. To je strašná chyba, já jsem měl být členem týmu. Zvlášť ze začátku se tam na mě některé sestřičky dívaly, jako co tam dělám. A opravdu dodneška jako by některé nemohly pochopit, proč to dělám. A opravdu někdy mi ani ty lidi nepřivezou a já si je musím oběhnout a do té kaple si je dovézt. To tam trošku drhne. (…) Nějaké to školení berou jako čárku a jako nutné zlo.“

P4: „Nevím už, co udělat pro ty zaměstnance. Jsou tam často braní uchazeči z ÚP, na dobu určitou. I když se ukáže, že k té práci jsou, že na to buňky mají, tak po uplynutí té doby musí odejít a přijde tam zase někdo nový. (…) Přitom je s nimi tolik práce, zaučit je.“

Další oblastí práce, kde by se mohl pastorační pracovník uplatnit, je práce PRO zaměstnance. To znamená např. možnost pastoračního pohovoru, když si jej zaměstnanec vyžádá. Respondenti převážně uváděli, že o takový rozhovor nebyli ze strany zaměstnanců středisek žádáni. Několik z nich má tu zkušenost, že byli požádáni o intervenci, ale šlo o výjimečné případy. Přitom by takový podpůrný rozhovor se zaměstnanci ochotně vedli, pokud by objevili tu potřebu.

Dále jsou zaměstnancům ve všech případech otevřené bohoslužby i biblické hodiny, pořádané ve střediscích. Návštěvnost je obecně malá, zaměstnanci se účastní většinou jako doprovod klientů, kteří jej potřebují. Vyskytl se i názor, že účast zaměstnanců na bohoslužbách je tak nízká proto, že zaměstnanci (či spíše zaměstnankyně) v přímé péči mají strach, aby se nestali terčem pomluv svých nevěřících kolegů/kolegyň (např. že se snaží ukázat v dobrém světle před vedením).

V některých střediscích fungují tzv. ranní ztišení, kdy se ráno sejdou zaměstnanci k duchovnímu slovu. Je možné použít např. čtení z knihy Na každý den, případně Slovo na týden.[140] Na některých pracovištích probírají základní křesťanské termíny i při provozních poradách zaměstnanců, případně při poradách vedení. To vše je však menšinová záležitost.

5.7 Spolupráce se sborem ČCE

Dle Řádu diakonické práce mají mít střediska Diakonie ČCE uzavřenou smlouvu o spolupráci s některým ze sborů ČCE a čerpat z nich duchovní podporu.[141] V praxi to zásadně není jednoznačné, míra i způsob spolupráce se různí.

Obecně se dá říci, že spolupráce mezi sborem a střediskem Diakonie ČCE dobře funguje, pokud je založena na osobní rovině. Pokud existují lidé, kteří tyto dvě instituce spojují, pak se spolupráce daří. Spolupráce navázaná oficiální cestou je složitější.

Střediska Diakonie ČCE byla v mnoha případech zakládána v devadesátých letech místními sbory. Pokud takto ze sboru vyrostla, pak se spolupráce někdy

[140] https://www.diakonie.cz/prectete-si/slovo-na-tyden/
[141] ŘDP článek 11

zachovala a vzkvétá, jindy upadla s výměnou vedení. Pokud došlo k tomu, že již fungující domov důchodců byl ze správy města či kraje převeden pod správu Diakonie, byla cesta ke spolupráci složitější a ne vždy se ji zdařilo navázat.

Ve většině středisek spolupráce se sborem nějakým způsobem probíhá, např. se alespoň jednou do měsíce ve středisku konají bohoslužby, které navštěvují členové sboru. Stejně tak biblické hodiny ve středisku jsou přístupné členům sboru, návštěvnost je různá. Do některých středisek docházejí členové sboru jako dobrovolníci, povídají si s klienty nebo jim čtou. Zástupci sborů jsou voleni do dozorčích rad středisek.

Několik příkladů:

P1: Zde je spolupráce příkladná. Středisko ze sboru vyrostlo, když členové sboru před více než 25 lety opustili svá občanská zaměstnání a pustili se do budování střediska. Tito zakladatelé se dodnes snaží být ve středisku aktivní, navštěvují jej jako dobrovolníci, sledují jeho vývoj. „Tihle lidé, kteří to rozjížděli, pro ně to není lehké opustit. Najdou si svoji roli, kde tomu středisku budou pomáhat. Tenhle model, který tady funguje, by mohl být zdrojem velkých napětí a konfliktů, které bych pak třeba musel řešit, ale nemusím. To je úžasná věc, která funguje.“

I mezi dnešními zaměstnanci je cca pětina členy sboru. Spolupráce funguje na rovině osobní, lidské, a přenáší se do roviny profesionální. Středisko a sbor společně pořádají koncerty, vzájemně si dávají prostor pro prezentaci na veřejných akcích (oslavy výročí, noci kostelů). „Je vidět, že k sobě patříme.“ Už děti v nedělní škole vyrábějí přáníčka či perníčky pro Diakonii. Získávají tak povědomí o tom, že Diakonie tu je a že pomáhat druhým je normální věc.

P2: Středisko, za jehož vznikem stál sbor, ale které svůj sbor postupně přerostlo. Sbor je spíše malý, středisko velké. Členové sboru se nadále zajímají o život ve středisku, pořádají na něj sbírky, ale jejich výtěžek je pro středisko spíše symbolickým. Sbor se účastní akcí pořádaných střediskem, pořádá pro ně koncerty.

P3: Zařízení se stalo součástí Diakonie ČCE poměrně nedávno a zatím nemá uzavřenou smlouvu o spolupráci s žádným sborem. Spolupráce tedy neprobíhá. Přímo v místě se nenachází žádný sbor ČCE, místo je však součástí konkrétní farnosti. Nikdo

ze zaměstnanců není členem ČCE. Zaměstnanci cítí úzkost a nedůvěru vůči ČCE i Diakonii. Do zařízení pravidelně dochází pouze pastorační pracovník z církve římskokatolické. Pracovník z ČCE dochází nepravidelně na jednorázové návštěvy, např. při příležitosti posledního rozloučení se zesnulým klientem. „Nálada je tam složitá, nejistota, vůči církvi je obecně nedůvěra, co zase budou ti svatoušci po nás chtít, my jsme to dělali přece dobře.“ Vedení střediska chystá pro zaměstnance školení na základy diakonických hodnot, ale zaměstnanci to vnímají jako ztrátu času.

P4: Před několika lety zde hledali partnerský sbor, jelikož ten místně příslušný již pracuje s jinou službou Diakonie ČCE. Podařilo se navázat spolupráci se sborem sousedním. Zástupce ČCE přijíždí do zařízení jako pastorační pracovník 1x za 14 dní, ale zato zde pracuje celý den. Dojezdová vzdálenost je značná, což ztěžuje další spolupráci střediska se sborem, např. společné akce se pořádají velmi zřídka. Členové sboru se však zajímají o dění ve středisku, modlí se za jeho obyvatele.

Fungující spolupráce s místním sborem je důležitým faktorem, pokud má pastorační péče přispívat k narušení izolace klientů zařízení a jeho otevírání veřejnosti. Velmi přínosné je působení dobrovolníků ze sboru (či spíše dobrovolnic). V některých zařízeních chodí dobrovolníci klientům předčítat. Jinde zase sborové sestry obejdou před bohoslužbou klienty, popovídají si s nimi, doprovodí je na bohoslužbu. Hrají tak i roli jakéhosi spojovacího článku mezi farářem (v roli pastoračního pracovníka) a klienty. Mohou například informovat faráře, že někdo je nemocný a nemůže se dostavit na bohoslužbu, nebo že někdo si přeje jeho návštěvu.

5.8 Ekumenická spolupráce

Ačkoliv navazování ekumenické spolupráce není z ústředí Diakonie ČCE nijak podporováno[142], v jednotlivých střediscích probíhá. Ve většině zařízení působí zástupci více než jedné církve. Převažují zástupci ČCE, dále se vyskytují zástupci římskokatolické církve a církve československé husitské. Ve vysluhování bohoslužeb/mší se obvykle střídají. Dále do některých zařízení docházejí dobrovolníci

[142] Viz rozhovor se Štěpánem Brodským, str. 64 této práce

z dalších malých církví, kteří si povídají s klienty, modlí se s nimi atd. Tyto aktivity jsou přijímány pozitivně.

Potřeba ekumenické spolupráce vychází z různého vyznání klientů. Do zařízení Diakonie ČCE rozhodně nejsou přijímáni pouze evangelíci, naopak, ti téměř ve všech zařízeních tvoří menšinu. Často jsou klienti bez vyznání, jinak jsou to převážně katolíci. Rozdíly ve vyznání se však u klientů obecně nijak výrazně neprojevují. Věřící klienti navštěvují bohoslužby či mše všech církví.

Zástupci různých církví ve střediscích se navzájem respektují a tolerují, ačkoliv spolu obvykle nijak zásadně nespolupracují. Někde občas proběhnou např. ekumenické bohoslužby podobojí. Jakási „dělba práce“ probíhá při individuálních návštěvách – obvykle každý duchovní či pastorační pracovník má svůj okruh klientů, kteří si přejí jeho návštěvu.

5.8.1 Rozdílné vysluhování Večeře Páně

Vysluhování Večeře Páně má v katolické a evangelické liturgii jiná pravidla. Každé zařízení se s tím vyrovnalo po svém, obvykle na základě dohody zástupců katolické církve a podobojí:

P1: Při oficiálních bohoslužbách se nevysluhuje Večeře Páně. K té se shromáždí skupinka evangelíků na pokoji, klienti i členové sboru, a dělají si Večeři Páně mezi sebou. „Pro mě není problém sloužit komukoliv, ale vnímám, že z druhé strany by to mohlo poškodit dobré vztahy. Já bych tam v tu chvíli byl za manipulátora“ (při vysluhování katolíkům). Senioři v zařízení často při bohoslužbách neudrží pozornost, někdy usnou, a při probuzení nejsou v mnoha případech schopni validně posoudit situaci, tedy ad hoc se rozhodnout, zda přijímat chtějí či nechtějí. Evangelický farář jim tedy nechce Večeři Páně podávat, aby to nevypadalo, že je k ní nutí. Obejít katolíky a nenabídnout jim by však bylo ještě horší – z lidského hlediska.

P2: Zde naopak nedělají žádné rozdíly, rozhodnutí je ponecháno na klientech. „Všichni, kdo budou chtít, mohou přijímat, pod jednou nebo pod obojí, nikoho nebudeme testovat. Poroučím to Pánubohu, ať si to nějak přebere.“

P3: V zařízení probíhají jak evangelické bohoslužby, tak katolické mše. Po dohodě zástupce ČCE a ŘK církve se při evangelických bohoslužbách vysluhuje podobojí, při katolických pod jednou. „Já z toho mám radost. Jsem jako kaplan pro všechny. Vnímám to jako závdavek jednoty, která je zaslíbená, a Ježíš se za ni modlí. (…) My evangelíci zdůrazňujeme ne tolik osobní zbožnost, ale společenství.“ Evangelický farář pak obejde s Večeří Páně i ležící klienty-evangelíky na pokojích, kteří se na bohoslužbu nedostali.

5.9 Nabídka pastorační péče

5.9.1 Společné akce

V rámci společných akcí jsou klientům nabízeny jednak bohoslužby, jednak biblické hodiny. Bohoslužby jsou vysluhovány faráři, případně laiky ve formě čtených bohoslužeb. Dále jsou v rámci biblických hodin např. předčítány další texty, zprávy, hovoří se o situaci ve světě, o dění v zařízení apod. Součástí společných setkání bývá často i modlitba za ty klienty, kteří např. v důsledku nepříznivého zdravotního stavu setkání nemohou navštívit.

Respondenti často uváděli, že se jim v domovech pro seniory jen těžko daří podnítit nějakou společnou debatu. Klienty si rádi vše vyposlechnou, ale nemají co dodat. Pastorační pracovník v tu chvíli zčásti vstupuje do role aktivizačního pracovníka, když se snaží „aby se ti lidi cítili dobře, aby se v nich probudilo to, co je v nich schované“ (P1). Zpětná vazba jim často chybí. „Já třeba na biblické hodině budu kázat, intenzivně, ale čekal bych, že na to někdo bude reagovat. Ale oni přijdou, pak zas odejdou…“ (P2).

Respondenti si všímají i osamění ve skupině obyvatel domovů pro seniory. Např. při společných obědech bývá ticho. Lidé se potkávají, ale nepovídají si spolu, uzavírají se do sebe. Pracovníci by si často přáli přispět k vytvoření společenství, které by pomohlo překonat izolaci a osamění. Vadí jim dělení na my a oni – klienti a zaměstnanci.

5.9.2 Účast na bohoslužbách

Pokud jde o účast, respondenti se shodují, že to „bývalo lepší.“ Účast na bohoslužbách se proměňuje zejména v závislosti na zdravotním stavu klientů. Všichni respondenti se shodli na tom, že v posledních letech jsou do domovů pro seniory přijímáni lidé ve stále horším zdravotním stavu. To potvrzuje fakt, že lidé, kteří jsou schopni žít v domácím prostředí alespoň za podpory terénních služeb, zůstávají raději doma. Do pobytových zařízení nastupují až ve chvíli, kdy již situaci v domácím prostředí nelze zvládnout.

V domovech pro seniory tak roste podíl klientů imobilních, nebo s porušenou schopností komunikace (např. následkem proběhlé cévní mozkové příhody, případně následkem postižení smyslových orgánů). Tito klienti nejsou vzhledem ke svému zdravotnímu stavu schopni účastnit se bohoslužby. Větší počet respondentů vyslovil podezření, že to také souvisí s výší příspěvku na péči. Příspěvek na péči je důležitým zdrojem příjmů zařízení, a tak jsou prioritně přijímáni noví klienti s vyšším příspěvkem na péči – a tedy v horším celkovém stavu (ačkoliv toto kritérium oficiálně nesmí hrát roli při rozhodování o přijetí či nepřijetí daného klienta do zařízení).

Ve většině zařízení jsou bohoslužby otevřené i dalším lidem, nejen klientům, ani nejen členům sboru. Tím se středisko otvírá veřejnosti. Bohoslužeb se obvykle účastní několik členů sboru, nebo příbuzných klientů. Pro klienty je to důležité, protože si díky tomu uvědomují, že svět není omezen na jejich věkovou kategorii a pečovatele. Získávají informace o vnějším světě, což přispívá k otevření jejich izolace v pobytovém zařízení.

5.9.3 Individuální pastorace

Někteří pastorační pracovníci uvádějí, že v individuálních rozhovorech spatřují hlavní těžiště své práce. Vycházejí přitom z toho, že lidé potřebují blízkost druhého člověka, někoho, kdo bude s nimi. Pastor, který přichází k člověku, zde často nevystupuje jako úřední osoba (jako farář v kostele). Buduje vztahy na základě vzájemné důvěry. I když na druhou stranu postavení faráře může věci zjednodušit.

P1: „Je to výhoda, ten Gebühr faráře. Oni to tak vnímají, očekávají, že když bude potřeba, tak začnu tu duchovní atmosféru vytvářet.“

Za stěžejní veličinu v pastorační práci, a zároveň za veličinu určující její možnosti a limity, je obecně považován čas. Čas věnovaný samotnému klientovi, čas pro otevření se, čas pro vytvoření důvěry, čas být spolu. Farář, který vykoná bohoslužbu a zase rychle odchází, tyto potřeby naplnit nemůže.

P2: „Vtrhnou tam, udělají bohoslužbu, hrk hrk něco, pomodlí se a zase jedou dál. Jestli je tohle duchovní péče, nevím. Ale oni nemají čas jít za těmi lidmi na pokoje. A když, tak jen pozdraví a jdou. Ale oni si chtějí povídat. Přišel jsem za vámi a chci s vámi být.“

Respondenti uvádějí, že délka pastoračního rozhovoru je individuální. Někdo si chce povídat déle, někomu dlouho trvá, než se otevře. U některých uzavřenějších klientů zkušený pastorační pracovník často odhalí, že by rádi začali s nějakým tématem, ale bojí se např. odsouzení nebo nezájmu. Pak je důležité člověku aktivně naslouchat, nenutit jej k výpovědi, ale někdy s ním třeba i mlčet a dát tak najevo svou trpělivost a otevřenost.

Někteří ale považují za lepší kratší trvání.

P3: „Je lepší, když nadává, že jsem tam s ním krátce, než aby se díval na hodinky, už aby byl pryč, už mě unavuje.“

Někdy bývá obtížné pastorační rozhovor ukončit. Klienti bývají rádi, že je někdo navštívil, že si mají s kým popovídat, a tak si vymýšlejí stále nová a nová témata. Umění ukončit rozhovor se pastorační pracovník musí naučit. Někdy funguje např. příslib příští návštěvy, rozloučení rukoudáním, přání pevného zdraví apod.

P4: „Někdy za vámi stejně ta babička volá ještě pomalu na chodbu, to je… člověk od člověka, ale nemůžete se rozkrájet.“

5.9.4 Výběr klientů pro návštěvu

Výběr klientů pro individuální pastorační rozhovor probíhá v některých střediscích organizovaně. Sociální nebo aktivizační pracovnice obejde klienty a nabídne jim návštěvu pastoračního pracovníka. Tomu pak předá jmenný seznam zájemců o rozhovor.

Někteří pracovníci mají svůj okruh lidí, které pravidelně navštěvují. Jedná se většinou o členy evangelického sboru.

Jinak je vždy možnost oslovit pastoračního pracovníka např. po bohoslužbě či po biblické hodině a o rozhovor požádat. S tím se však respondenti setkávají minimálně. Zřejmě zde svou roli hraje jakýsi ostych klientů.

Respondenti připouštějí, že se může na někoho tzv. zapomenout, tedy že se vyskytne klient, který by si přál pastorační rozhovor, ale tu potřebu u něj nikdo nerozpozná. Respondenti v tomto spoléhají na spolupráci ošetřovatelek, které jsou v denním kontaktu s klienty, případně sociálních pracovnic a dalších. Shodují se, že není v jejich silách obcházet pravidelně každého klienta.

5.9.5 Témata rozhovorů

Většina respondentů uvádí, že prioritou pro ně je naslouchání lidem.

P1: „Podle mého jsou na prvním místě vždycky potřeby a touhy toho člověka. (…) Když se bude chtít babička bavit o tom, že ji bolí břicho a snacha že jí leze na nervy, tak se budeme bavit o tom. Domnívám se, že je v tom daleko více boží lásky, než kdybych ji krmil nějakými církevními dogmaty.“

P2: „Pastorační rozhovor je to, když se bavíte s člověkem o tom, co ho trápí, a Bůh vám k tomu dá požehnání a také Ducha svatého.“

Mezi tématy, která se často objevují, jsou především zdravotní problémy.

P3: „Oni tím hodně žijí. Když člověku není úplně dobře, tak chápu, že se k tomu vrací."

Pracovníci se obvykle klientů ptají na životní příběh, odkud člověk pochází, na jeho povolání, zda chodil do kostela. Na rodiny se často neptají, jelikož to může být jedno z bolestivých témat. Klienti se většinou v této otázce postupně otevřou sami. Svěřují se s rodinnými problémy. Jsou tam často poškozené vztahy, rozklížené rodiny kvůli majetku. Někdy jsou tam onemocnění dětí, které jsou také často již v důchodovém věku. Takovéto problémy klienty často velmi trápí. Pastorační pracovník nemůže přinést řešení této situace, ani dávat rady. Může však být klientovi nablízku a pomoci mu nést jeho trápení.

Klienti také často vzpomínají. Vzpomínky bývají pozitivní, ale i negativní.

P4: „Někdy jsou příběhy krušné, že člověk neví. Někoho poznáváte a zjistíte, jak se na toho člověka sypaly životní rány jedna za druhou, tak já se na té židličce krčím a říkám si, co já vám teď tady mám povídat. (…) Takový strohý konstatování těch věcí, který jsou hrozný ještě dneska."

V takovém případě je úkolem pastoračního pracovníka vyslechnout klienta a už jen tím mu přinést úlevu. Klienti se někdy bojí odsouzení, trápí se starými vinami a potřebují v sobě najít klid a smíření.

Někteří respondenti pravidelně nabízejí klientům společnou modlitbu. Nebo v případě odmítnutí nabízejí, že se alespoň budou modlit za ně. Jiní naopak dávají přednost civilním rozhovorům, k modlitbě obvykle nedochází.

P5: „Já mám pocit, že nejcennější se mnou je modlitba. I tady, díky takový evangelický stydlivosti, málokdo z té druhé strany nabídne modlitbu. Já to dělám vždycky. Vždycky se tak pomodlíme."

P6: „Zeptám se, jestli můžu něco přečíst z Bible. Nebo nabídnu modlitbu."

P7: „Já si s nimi většinou jen tak povídám. Modlitbu ani ne, to spíš na vyzvání, nebo když vím, že se to čeká."

P8: „Já asi nemám dar vést lidi k modlitbě, já to neumím. Možná je to škoda, modlitba prolamuje slupku, kterou je starší člověk obalen. (…) Já to spíš prezentuji na těch biblických."

Kromě modlitby se často nabízí čtení z Písma, které klienti obvykle rádi přijímají. Hudebně založení pastorační pracovníci mohou nabídnout např. společnou píseň. Jedná se však o ojedinělé případy, zpívání se obvykle odehrává při společných akcích, jako jsou bohoslužby.

Lidé si pastoračnímu pracovníkovi také stěžují na personál či na spolubydlící. Kdyby měli stížnost přednést někomu z kmenových zaměstnanců, např. sociální pracovnici, cítili by se ohroženi. Pastoračního pracovníka považují za důvěrníka, kterému se mohou svěřit a který jejich stížnost diskrétně předá dál. Pastor tak může hrát roli jakéhosi prostředníka. V tomto případě je důležité důsledné dodržování anonymity.

Respondenti často uváděli, že cítí úctu k seniorům, k jejich životní moudrosti. Někdy bývají žádáni o radu, někdy k tomu situace celkově vyzývá, ale respondenti se shodují, že rady klientům neudělují. Spíše se je snaží vést tak, aby nalezli vlastní cestu řešení problémů.

P9: „Většinou se mi ti lidé v rozhovoru zdají moudřejší než já."

P10: „Přiznám se, že se necítím na to, abych… pokud to není něco do očí bijícího, velká deprese nebo něco takového, kdy bych měl snahu je někam směřovat já, tak lidi kteří mají x násobně víc zkušeností, tak v tomhle nejsem natolik sebevědomý, abych je poučoval."

Všichni respondent jsou si vědomi limitů svých kompetencí. Pastor může člověka vyslechnout, může projevit pochopení pro jeho problémy, ale nemůže se snažit je řešit, pokud leží mimo jeho kompetence. Pak je namístě problém předat dál – zdravotnímu personálu, sociálním pracovnicím, vedení střediska.

P11: „Co můžeme udělat, udělejme. Ale nemůžeme se pasovat do role jakýchsi spasitelů, že to teď vyřešíme."

5.10 Domov pro seniory jako misijní území?

Respondenti jednoznačně odmítají, že by jejich působení v domovech pro seniory mělo mít misijní podtext. Všeobecně uvádějí, že klientům jsou k dispozici, nabízejí jim svou společnost, pomoc a podporu. Ale odmítají jakékoliv obracení na víru, jakékoliv přesvědčování či manipulaci. Vyjadřují úctu ke starému člověku, respekt k jeho vlastnímu přesvědčení a autonomii. Uvědomují si možnost zneužití moci, dané jim formálním postavením, a odmítají je.

P1: „Já tam nejsem od toho, abych ho něco učil, abych moralizoval a abych se ho snažil na sklonku života obracet na jakoukoliv víru. Já jsem tam od toho, abych respektoval jeho život, abych ho vyslechl, abych se pokusil najít společně s ním nějaké řešení."

P2: „Ne, to vůbec, to nikdy. Nikde ani jinde. To je vztah důvěry a vědomí z té druhé strany, že se mi on nebo ona může svěřit, a má důvěru. Dál já se tímhle nezabývám. Není to misie a to mně vyhovuje."

P3: „Misijní úsilí, to rozhodně ne. V tom panuje shoda i s nemocničními kaplany. To drsně odmítáme. To je jako podomní prodejce u seniora doma. Zneužít situace člověka, který je oslabený, nemůže se bránit. (…) Ta misie podle mě někdy funguje jako vedlejší efekt."

P4: „Oni ti lidi jsou jaksi bezbranní, když tam bydlí. Oni třeba nemohou vstát z postele nebo z vozíku, pak já tam vtrhnu na pokoj a já jsem farář. A já jdu za váma. Vyhoďte takového člověka. Takže to nelze."

5.11 Poslední věci člověka

Při práci v domově pro seniory není možné vyhnout se tématu umírání a smrti. Respondenti většinou uvádějí, že nejsou žádáni o doprovázení umírajících. V domovech je často praxí, že člověk před koncem života (ante finem) je odvezen do nemocnice.

P1: „Já je většinou neuchytím v závěru života, oni se vždycky dostanou do nemocnice. I když ti klienti si často velice přáli, abych to sdělil výš, že si přejí umírat

v tom domově. Ale oni je vždycky naloží do té sanitky a odvezou někam. Proto jsem říkal, napišme to někam, že si to přejí, zemřít v místě, kde jsou zvyklí. (…) Jenže tím si domov velmi zjednodušuje práci. Nemají místnost, kam umístit toho zemřelého, nechtějí mít starosti s pozůstalými.“

Někde se kromě zjednodušení si práce s umírajícími a zemřelými vyskytuje i všeobecná úzkost ze smrti. Ačkoliv by zaměstnanci domova pro seniory měli být se smrtí smíření a mít v této otázce jasno, není to tak. Zejména pečovatelé neumějí se smrtí nakládat. Nejsou schopni zaujmout profesionální postoj, smrt klientů berou jako osobní selhání a ztrátu. Neumějí nebo nechtějí manipulovat s mrtvým tělem, umírání se bojí.

V některých zařízeních s touto otázkou naopak pracují. Klienti mají možnost podepsat prohlášení, že v případě zhoršení zdravotního stavu si nepřejí hospitalizaci. Zaměstnanci jsou školeni v oblasti doprovázení umírajících. Některá zařízení spolupracují s mobilními hospici.

Rozhovory o smrti se v rámci pastorace vyskytují méně, než by se dalo čekat.

P2: „Lidi se smrti bojej. Nechtěj o tom mluvit, jak to bude, jak se člověk rozloučí. Je to pro ně strašně těžký to začít. Naopak někteří to zavedou hned, záleží, jak je člověk nastavenej, ale to jsou výjimky.“

P3: „Měl jsem jednu paní, ta měla veliký strach z umírání a ze smrti, úzkost velikou. S tím jsem si nevěděl rady, jen jsem ji poslouchal. (…) Protože cítím, že radit, to je hloupost. To nejde. Spíš jen poslouchat.“

Vyskytl se i případ, kdy pastorační pracovník sám si uvědomuje naléhavost tohoto tématu a snaží se je sám vnášet na biblické hodiny i do rozhovorů. Ostatní se tomuto tématu věnují, pouze pokud s ním přijde klient sám.

P4: „Smrt a umírání je choulostivé téma celé naší dnešní společnosti. O smrti chce slyšet málokdo. (…) Já se, jak nejcitlivěji umím, snažím to téma připomínat a obnovovat. Protože začít si uvědomovat, že tělesná smrt je součástí života, až v 85 letech je hrozně pozdě. (…) To téma je zásadní. Smrt potká dřív nebo později každého z nás. (…) Člověk potřebuje čas na smíření. Umírat smířený znamená umět poděkovat za všechno, co jsme v životě dostali. Umět se vyrovnat s tím, že se mi

v životě ne všechno podařilo, ale že jsem to všechno udělal, jak jsem nejlíp uměl. Neřešit malichernosti. Odevzdat se do náruče lásky, že které člověk vyšel.“

P5: „Já si myslím, že tu potřebu mají, ale neumí to začít. (…) Při těch biblických na to občas narazíme. Je to přítomný v příbězích i v písních. (…) Ale v rámci rozhovorů, že bych na to zavedl řeč, to nedělám. (…) Někdo to umí, říct: a víš, kam se dostaneš, máš jistotu? Je to umění to říkat.“

V některých střediscích pořádají pohřební obřady, kde se obyvatelé mohou rozloučit se svým zemřelým spolubydlícím. Někde jsou to přímo pohřby, kdy je dovezena i rakev s ostatky zemřelého, za účasti rodiny. Někde je to jen prostý pohřební obřad bez rakve, jako poslední rozloučení, s rodinou nebo bez ní.

P6: „Při tom rozloučení většinou začnu obecně o něčem, o bolesti, o stáří, o společenství, a pak to ilustruji na nějakém biblickém textu. Takhle jsme se to tady naučili.“

Ne ve všech případech jsou poslední rozloučení takto propracována. Jeden z respondentů se setkal v této oblasti s velkým deficitem. Proto se jí více věnoval. Navštívil jiné středisko Diakonie, účastnil se zde rituálu posledního rozloučení a tuto dobrou praxi pak přenesl do svého zařízení. Na poslední rozloučení nyní zve i rodinné příslušníky zemřelého.

P7 „Stalo se několikrát, že v domově někdo zemřel a oni to lidem neřekli. Tam to bylo strašně zanedbaný. A přitom je to hrozně důležitý, i pro ty lidi, aby se s nimi mohli rozloučit. (…) To je důležitá věc pro každý domov, aby ti lidi s tou smrtí počítali.“

5.12 Osoba pastoračního pracovníka

Povolání pastoračního pracovníka v domově pro seniory není snadné, na tom se respondenti shodují. Někteří senioři se cítí osamělí, jsou rádi za každou návštěvu. Jiní bývají naladěni negativisticky, vše odmítají, o nic nemají zájem. Někdy je těžké prolomit počáteční nedůvěru a dostat se ke klientovi blíž. Pro faráře v roli pastoračního

pracovníka je důležitá podpora sboru, jde-li o laika, pak také úzká spolupráce s farářem sboru.

Jaké vlastnosti považují za nejdůležitější sami pastorační pracovníci?

P1: „Mlčenlivost. Jako získávání důvěry. Spíš mlčet a jako ponoukat, vybízet k rozhovoru, nabízet prostor."

P2: „Měl by být vzdělaný v teologii i v psychologii, v sociální oblasti, možná trochu ve zdravovědě. (…) Pastoračního pracovníka nemůže dělat nikdo hodně mladý. K některým věcem musí člověk dozrát. Setkávám se s lidmi, kteří zažili různá traumata, to člověk ve třiceti nemůže chápat. Čím později, tím asi líp. I když každý to má jinak, určité zkušenosti musí člověk mít, něco musí zažít. (…) Setkat se s různými příběhy. (…) Měl by být všímavý, tichý, vzdělaný, empatický, zkušený, opravdový, nic nehrát a musí mít rád lidi, i v těch nejhorších podmínkách."

P3: „Může to dělat kdokoliv, kdo se cítí být povolán, má rád lidi. To je jedno hledisko. Druhé je: když přijde farář, je to jiný level. Něco se od něj očekává, lidé se s ním snáz dají do rozhovoru o vážných věcech. Jsou to věci, o nichž běžně nemluvíme, ale rádi bychom. S farářem to jde snadno, trochu se to od něj očekává. (…) Ale jinak kdokoliv. Ten člověk musí cítit, že to nedělá jako zaměstnání, ale že mu jde o toho člověka. I lidsky. Jsem s tebou rád, ty jsi pro mě obohacením. Dát tomu člověku pocit, že je pro někoho důležitý."

P4: „Důležitá je hlavně věcnost. Ne nikoho litovat. A nesoudit. Chápat tu bolest, když nemůžete pomoct, je hrozné. Ale vysloveně věcnost, nic u druhých nekomentovat. (…) Biblický pastýř je Ježíš, já jsem jeho učedníkem. V životě bych někoho nesoudil. Lidé si myslí, že faráři neustále někoho soudí. Přitom ty kameny, to je jeho svědomí. Když máte zraněnou duši, to se vás dotkne všecko. Takže hlavně nesoudit."

P5: „Umět to se starými lidmi. S lidmi obecně, ale se starými… jsou věci, na které se nedá připravit."

Respondenti se shodují na několika věcech: práci pastoračního pracovníka práci musí dělat člověk, který má velkou lásku k lidem a také velkou lásku k Bohu. Dále je na každém, jak se svého úkolu chopí, čemu dá prioritu, jak do své práce promítne své

osobní vlastnosti. Každý také jinak čerpá síly a inspiraci pro svou práci. Jistě je zapotřebí jistá osobní zralost, životní zkušenosti. K určitým věcem je třeba dozrát, aby je člověk dokázal správně uchopit, nelze je posuzovat optikou mladého nezkušeného člověka.

Osobní zbožnost je pak pramenem inspirace i síly do další práce. Respondenti uvádějí, že kdyby sami necítili posilu z Boží lásky, těžko by ji pak mohli předávat dál.

5.13 Motivace k pastoraci starých lidí

Pastorační pracovníci se shodují v tom, že své působení v Diakonii považují za součást svého poslání, ať se jedná o faráře či o laické pracovníky. Není to jednoduchá práce a její výsledky nejsou ihned viditelné (někdy nejsou viditelné vůbec). Přesto však má tato práce své „samoodměňující" momenty, které jsou zdrojem inspirace a motivace.

Někdo bere svou práci věcně:

P1: „Myslím, že je to věc, kterou ti lidé potřebují, a personál na to nemá čas."

Jiní ji považují za svatou povinnost:

P2: „Já vím, komu jsem uvěřil, a vím, že to má smysl. (…) Chci být podle Ježíšova slova bližním tomu, kdo je v tísni. Tím odpadají otázky, zda je toho hoden, zda je katolík, evangelík či bez vyznání. (…) Cesty Boží jsou nám nevyzpytatelné. Takže já jenom mlčím a zvěstuji. Když je čas mluvení, mluv, když je čas mlčení, mlč, a chvála Hospodinu."

Někomu jeho práce přináší radost a uspokojení.

P3: „Já mám radost, když lidem stojí za to se zvednout a přijít poslouchat nebo diskutovat o něčem, co jsem připravil. Osobně mě baví ty věci chystat, otevřít bibli a něco z toho tahat. Pak se to snažím lidem sdělit a mám radost, že jim stojí za to poslouchat. (…) Nebo když se povede na biblické hodině, že se rozproudí diskuse, což je skoro zázrak, ale občas se to povede. (…) Nebo když jsou ti lidé v pohodě třeba po té mojí návštěvě, tak mám taky radost. To jsou věci, u kterých si říkám, že to má smysl."

Pro někoho je křesťanská péče o druhé přirozenou součástí života jeho vlastní víry.

P4: „Modlím se a je fakt, že bez víry já bych tohle nemohl dělat. Ale bez víry bych já nemohl žít. To není o tom, že bych tím někomu pomáhal, tady jde především o mě. Takže tou pastorací se to jaksi nemění."

P5: „Kde beru inspiraci? Odpověď se nabízí, od Pánaboha. (…) Ano, bývám unavený, mám toho až nad hlavu, ne vždycky se to povede. (…) Vůbec to nepovažuji za nějaké depresivní povolání, prostě sloužím těm lidem, aby jejich podzim života nebyl nějaký uplakaný podzimní dušičkový počasí, ale rozzářený voňavý pestrobarevný podzim."

P6: „Myslím, že základem je, že k lidství patří zájem o druhé, že naplnění života, který dost lásky dostal, je v tom, že lásku dává, a tak se i orientuje na potřebné. (…) Pán mého života mě v určitých momentech vede tak, že diakonie jako jeden z úkolů křesťana je pro mne přiměřenou odpovědí na Boží milost v Kristu."

P7: „Přišel jsem proto, že s vámi chci být. Dát svůj čas a být tu pro vás.(…) K tomu mě vede evangelium, že chci něco sdělit, co bylo sděleno mně. Mě tam vede Pán Ježíš, který mě má rád, a je taky. Jsme tam na jedné rovině, (…) jsme jako jedna rodina."

5.14 Péče o pastorační pracovníky

Z výzkumu vyplynulo, že ze strany ústředí DČCE není poskytována žádná významná péče směrem k pastoračním pracovníkům, kteří do jejích zařízení docházejí. V případě pochybností či sporů mají možnost obrátit se s prosbou o pomoc na manažera pro etické záležitosti. Dále mohou při svém působení používat materiály připravované ústředím, např. Slovo na týden. Žádné supervize či školení speciálně pro tuto vybranou skupinu pracovníků se nepořádají. Pracovníci si vybírají školení či přednášky dle vlastního zájmu – navštěvují školení připravované různými agenturami na různá témata, někteří se účastní pravidelných setkání diakonů, jiní navštěvují setkání nemocničních kaplanů apod. Aktivita je však ponechána na jednotlivých pracovnících.

6. Souhrn poznatků

Cílem této práce bylo přinést bližší pohled na poskytování duchovní a pastorační péče v pobytových zařízeních pro seniory provozovaných Diakonií ČCE.

Ukázalo se, že přístup jednotlivých středisek k pastorační péči je dosti odlišný. Chybí tu jednotná koncepce, vyjádřená např. požadavky ústředí DČCE. Nedá se obecně říct, že značka ČCE by byla garantem kvalitní a rozsáhlé pastorační péče v zařízeních. V některých zařízeních „to“ funguje, v jiných méně, přičemž příčiny jsou multifaktoriální.

Ve všech pobytových zařízeních pro seniory DČCE nějaká forma pastorační péče probíhá. Ve všech případech jsou k dispozici bohoslužby či nějaká varianta biblické hodiny. V některých jsou pak pastorační pracovníci klientům k dispozici k individuálním pastoračním rozhovorům. Některá střediska pořádají pro své klienty různé akce ve spolupráci se sborem ČCE. Na mnoha místech funguje čilá spolupráce s ostatními církvemi.

Odlišnosti mezi jednotlivými středisky spočívají zejména v šíři nabídky, ve frekvenci bohoslužeb a biblických hodin, v časové dotaci, kterou má pastorační pracovník na individuální návštěvy.

Ukázalo se, že na způsob a rozsah poskytované pastorační péče má zejména vliv postoj vedení střediska, zda pastorační péči považuje za prioritu, a zda funguje osobní spolupráce pracovníků na vyšších pozicích a sboru ČCE.

V rámci těchto omezení pak kvalita pastorační péče závisí především na osobnosti samotného pastoračního pracovníka. Ti, kteří laskavě souhlasili s účastí na mém drobném výzkumu, byli bez výjimky lidmi na svém místě. Z jejich výpovědí byl na první pohled zřejmý hluboký zájem o problematiku, ale především o klienty. Velká láska k Bohu, pokora před životem, životní moudrost a zkušenosti, vědomí smyslu své práce, láska k lidem a otevřenost k bezpodmínečnému přijetí každého člověka v jeho jedinečnosti, s tím vším jsem se setkala.

Přitom stejně jedinečný a neopakovatelný byl každý jeden respondent. Každý měl jiný temperament, jiný způsob vyjadřování, jinou gestiku, mimiku. To je vybavení,

s nímž přistupují ke klientům – k pastorovaným. Jejich vlastní obdarování, s nímž vstupují do svého povoláním a jímž uplatňují své poslání.

7. Diskuse

Vycházela jsem z toho, že organizace, jejímž zřizovatelem je církev, bude na tuto oblast dbát. Že ve svých zařízeních bude podporovat křesťanského ducha a důraz na duchovní potřeby klientů bude stejně silný jako na potřeby fyzické, psychické a sociální.

Pastorační péče v domovech pro seniory lokálně až na výjimky funguje. Otázkou je, zda a do jaké míry je rozumné řídit ji centrálně, či zda nechat jednotlivým zařízením volnou ruku. Tedy zda a do jaké míry vydávat jednotná nařízení, jednotné pokyny z ústředí. Počty a složení klientů domovů nelze centrálně ovlivnit, tedy ani poptávku po pastorační péči. Model, který bude dobře fungovat v jednom středisku (např. v regionu s vysokou religiozitou, kde spolupráce s místním sborem výborně funguje), může zcela ztroskotat v jiném (např. tam, kde mezi klienty ani zaměstnanci není zájem a spolupráce se sborem je vlažná či žádná).

Dále je otázkou, do jaké míry je možné a žádoucí pracovat se zaměstnanci. Tedy do jaké míry lze šířit křesťanské hodnoty mezi lidi, jichž je převážná většina bez vyznání a bez víry. Nelze označit takovouto práci se zaměstnanci za misijní působení? U klientů je pastorační pracovníci shodně odmítají. Ale co zaměstnanci? Ideálně bychom si jistě představovali zaměstnance vstřícné, usměvavé, křesťansky založené, pokorné a vlídné. Má však Diakonie právo šířit křesťanské hodnoty mezi zaměstnanci, kteří jsou navíc v mnoha případech tak málo kvalifikovaní, že sehnat práci v daném regionu je pro ně obtížné? V málo případech lze najít zaměstnance, který v sobě skloubí jak profesionální důsledný přístup k práci, tak křesťanské přesvědčení. Další otázkou je, jak si Diakonie může dovolit tyto lidi platit.

8. Závěr

Tato práce se zabývá pastorační péčí poskytovanou seniorům v pobytových zařízeních Diakonie ČCE.

V teoretické části byla představena Diakonie ČCE jako organizace. Bylo pojednáno o její historii a současnosti, o jejích hodnotách a směřování.

Dále bylo ukázáno, jak může pastorační péče přispívat ke kvalitnímu prožití závěru života. Byly shrnuty poznatky o změnách, provázejících vyšší věk, o spirituálních potřebách ve stáří a byla představena pastorační péče jako jedna z možností jejich naplnění. Pastorační péče ve stáří je potřebná. Je to způsob, jak dodat závěrečné fázi života smysl a hodnotu. Pastorační péčí takto rozumíme nejen zvěstování evangelia, ale plný projev křesťanské lásky k bližnímu.

Pracovníci v přímé péči, zdravotní sestry, sociální pracovnice, ti všichni jsou seniorům v domovech nablízku a jejich práce v sobě zákonitě nese etický rozměr, který se projevuje i v každodenní rutině. Laskavost, slušnost, ohleduplnost, zachovávání důstojnosti, to vše jsou schopni dát. Jejich práce je těžká, fyzicky i psychicky, a pastorační péče nespadá do jejich kompetencí.

Domnívám se proto, že Diakonie ČCE by měla v každém svém zařízení pro seniory zaměstnat alespoň na částečný úvazek někoho, kdo bude klientům nablízku. Kdo jim bude naslouchat, rozmlouvat s nimi, kdo na ně bude mít čas. Takovýto člověk by neměl suplovat práci aktivizačního pracovníka nebo ergoterapeuta, ale ani jím nemůže být suplován, nemusí jít ani přímo o teologa. Měl by to být člověk otevřený, vstřícný, empatický a komunikativní, vzdělaný v oblasti sociální, psychologické, ve zdravovědě i v teologii. Člověk všeobecně lidsky milý a zároveň dost vyrovnaný a odolný na to, aby mohl s ostatními nést jejich úděl. Člověk, který ví, kdy je čas mluvit, a kdy je čas mlčet.

Domnívám se, že fungující pastorační péče je především záležitostí vedení jednotlivých středisek, jakou jí přiřadí prioritu. Ukázalo se, že tam, kde existuje personální propojení mezi vedením střediska a místním evangelickým sborem, tam je pastorační péči věnován větší zájem než tam, kde osobní vztahy nefungují. Dle mého názoru by při obsazování vedoucích pozic ve střediscích měl být brát zřetel na to, zda je uchazeč věřící křesťan, lépe evangelík. Diakonie ČCE je církevní organizace a v jejích

zařízeních by se to mělo projevovat. Uchazeč o vedoucí pozici by měl představovat svou vizi pro budoucnost zařízení, která by měla zahrnovat právě i spolupráci se sbory a pastorační péči.

Dále by vedoucí pracovníci měli sami být jednotní s hodnotami Diakonie. Milosrdenství, laskavost a obyčejná lidská slušnost by měly charakterizovat jejich každodenní jednání. V této rovině je také nutno pracovat se zaměstnanci. Je zřejmé, že nezisková organizace, jíž DČCE je, nemůže svým zaměstnancům nabídnout nijak závratné mzdové ohodnocení. Může však nabídnout slušné a vstřícné jednání, což zlepší spokojenost zaměstnanců, což následně povede k jejich lepšímu přístupu ke klientům. Prostředí milosrdenství, naděje a lásky k bližnímu mohou vytvářet jen lidé, kteří se na svém místě cítí vítáni a oceňováni. Těžko můžeme chtít po někom, kdo cítí, že jeho lidská důstojnost je denně zanedbávána a zneucťována, aby zachovával lidskou důstojnost druhého člověka.

V místech, kde nefunguje příliš dobře spolupráce s místním sborem ČCE, by měla být hledána lepší cesta. Vztahy by se měly budovat na základě obyčejné lidské slušnosti a vzájemné úcty. Koneckonců Diakonie i místní sbor jsou shodně zastřešovány českobratrskou církví evangelickou. Přesvědčila jsem se, že jsou střediska, kde tato spolupráce funguje bez problémů.

Stávající situace v Diakonii ČCE není ideální, ale není ani nijak alarmující. Je zřejmé, že představitelé ústředí si uvědomují důležitost pastorační práce ve střediscích. Věřím, že cesta bude postupně hledána, že představitelé jednotlivých středisek se budou učit od sebe navzájem, a že jejich práce bude vždy vedena motivací křesťanské služby potřebným.

Seznam použitých pramenů

1. **Bukowski, P. 2008.** *Budu s tebou.* Jihlava : Mlýn, 2008. 978-80-86498-29-4.

2. **Burcin, B. a Kučera, T. 2010.** Prognóza populačního vývoje České Republiky na období 2008-2070. [Online] Duben 2010. [Citace: 27. 4. 2016.] http://www.mpsv.cz/files/clanky/8842/Prognoza_2010.pdf.

3. **Doležel, J. 2004.** Východiska a cíle charitativně-diakonické práce se seniory. *Sociální práce.* 2004, Sv. 3.

4. **Erichsen, N.B., Büssing, A. 2013.** Spiritual Needs of Elderly Living in Residential/Nursing Homes. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine.* 2013.

5. **Haškovcová, H. 1989.** *Fenomén stáří.* Praha : Panorama, 1989. 80-7038-158-2.

6. **Haškovcová, H. 2012.** *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi* . Praha : Galén, 2012. 978-80-900-8.

7. **Holmerová, I., Jurašková, B. a Zikmundová, K. 2002.** *Vybrané kapitoly z gerontologie.* Praha : Gema, 2002. neuvedeno.

8. **Christianson, G. 1967.** J.H. Wichern and the Rise of the Lutheran Social Institution. *Lutheran Quarterly.* 1967, stránky 19(4): 357-370. ATLA Religion Database with ATLASerials.

9. **Křivohlavý, J. 2000.** *Pastorální péče.* Praha : Oliva, 2000. ISBN 80-85942-42-9.

10. **Křivohlavý, J., Kaczmarczyk, S. 1995.** *Poslední úsek cesty.* Praha : Návrat domů, 1995. 80-85495-43-0.

11. **Kutnohorská, J. 2010.** *Historie ošetřovatelství.* Praha : Grada, 2010. 978-80-247-3224-4.

12. **Lohse, T.H. 2014.** *Krátký rozhovor v pastoraci a poradenství.* Benešov : Eman, 2014. ISBN 978-80-86211-95-4.

13. **Malíková, E. 2011.** *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních.* Praha : Grada, 2011. 978-80-247-7506-7.

14. **Martinek, M. et al. 2008.** *Praktická teologie pro sociální pracovníky.* Praha : Jabok, 2008. ISBN 978-80-904137-6-4.

15. **Mátlová, M. a Mátl, O. 2015.** Zpráva o stavu demence 2015. [Online] Prosinec 2015. [Citace: 27. 4. 2016.] http://www.alzheimer.cz/res/data/002/000331.pdf.

16. **Opatrný, A. 2005.** *Pastorační péče v méně obvyklých situacích.* Praha : Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství Pražském, 2005. ISBN neuvedeno.

17. **Pokorná, A. 2010.** *Komunikace se seniory.* Praha : Grada, 2010. 978-80-247-3271-8.

18. **Přibyl, H. 2015.** *Lidské potřeby ve stáří.* Praha : Maxdorf, 2015. 978-80-7345-437-1.

19. **Smolík, J. 1991.** *Pastýřská péče.* Praha : Kalich, 1991. ISBN 80-7017-2.

20. **Suchomelová, V. 2015.** Senioři a spiritualita. Duchovní potřeby v každodenním životě. *Disertační práce.* České Budějovice : Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, Katedra pedagogiky., 2015.

21. **Šafránková, A., Nejedlá, M. 2006.** *Interní ošetřovatelství II.* Praha : Grada, 2006. 978-80-247-1777-7.

22. **Vágnerová, M. 2007.** *Vývojová psychologie II.* Praha : Karolinum, 2007. 978-80-246-1318-5.

23. **Vojtíšek, Z. et al. 2012.** *Spiritualita v pomáhajících profesích.* Praha : Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0088-8.

24. **Weiser, F.S. 1999.** The Origins of Lutheran Deaconesses in America. *Lutheran Quarterly.* 1999, stránky 4: 423-443. Atla Religion Database with Atla Serials, EBSCOhost.

Vnitřní dokumenty Diakonie ČCE

1. Pomocník pro službu v Diakonii ČCE. Průvodce Diakonií a ČCE. Základní informace o zaměstnavateli a zřizovateli. Diakonie ČCE, Česká bibilická společnost, Praha 2015. ISBN 978-80-87287-88-0.

2. Řád diakonické práce. Dostupné on-line na http://www.diakonie.cz/res/archive/004/000492.pdf?seek=1474616455 (cit. 1.5.2017)
3. Organizační řád DČCE. Dostupné on-line na: http://www.diakonie.cz/res/archive/013/001904.pdf?seek=1429528884 (cit. 1.5.2017)
4. Manuál korporátní identity. Dostupné on-line na: http://www.diakonie.cz/res/archive/005/000605.pdf?seek=1479715253 (cit. 1.5.2017)

Internetové zdroje

1. http://www.diakonie.cz/o-diakonii/nase-hodnoty/
2. http://www.diakonie.cz/o-diakonii/kde-a-jak-pomahame/
3. http://hodnoty.diakonie.cz/
4. http://krabcice.diakonie.cz/stredisko-diakonie-krabcice/historie/
5. http://www.diakonie.cz/nase-sluzby/podle-cilove-skupiny/seniori/
6. https://www.diakonie.cz/prectete-si/slovo-na-tyden/
7. http://denprodiakonii.weebly.com/den-pro-diakonii-15-5-2016.html
8. http://mapy.cz

vše cit. 1.5.2017

Zákonné normy a vyhlášky

1. Zákon 108/2006 Sb. O sociálních službách. Dostupný on-line např. na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

Osobní expertní rozhovory

Mgr. Štěpán Brodský, Praha, ústředí Diakonie ČCE, 18. 1. 2017

Mgr. et Mgr. Miroslav Erdinger, Mělník, evangelická fara, 10. 5. 2017

Přílohy

Příloha 1. Mapa rozmístění domovů pro seniory DČCE

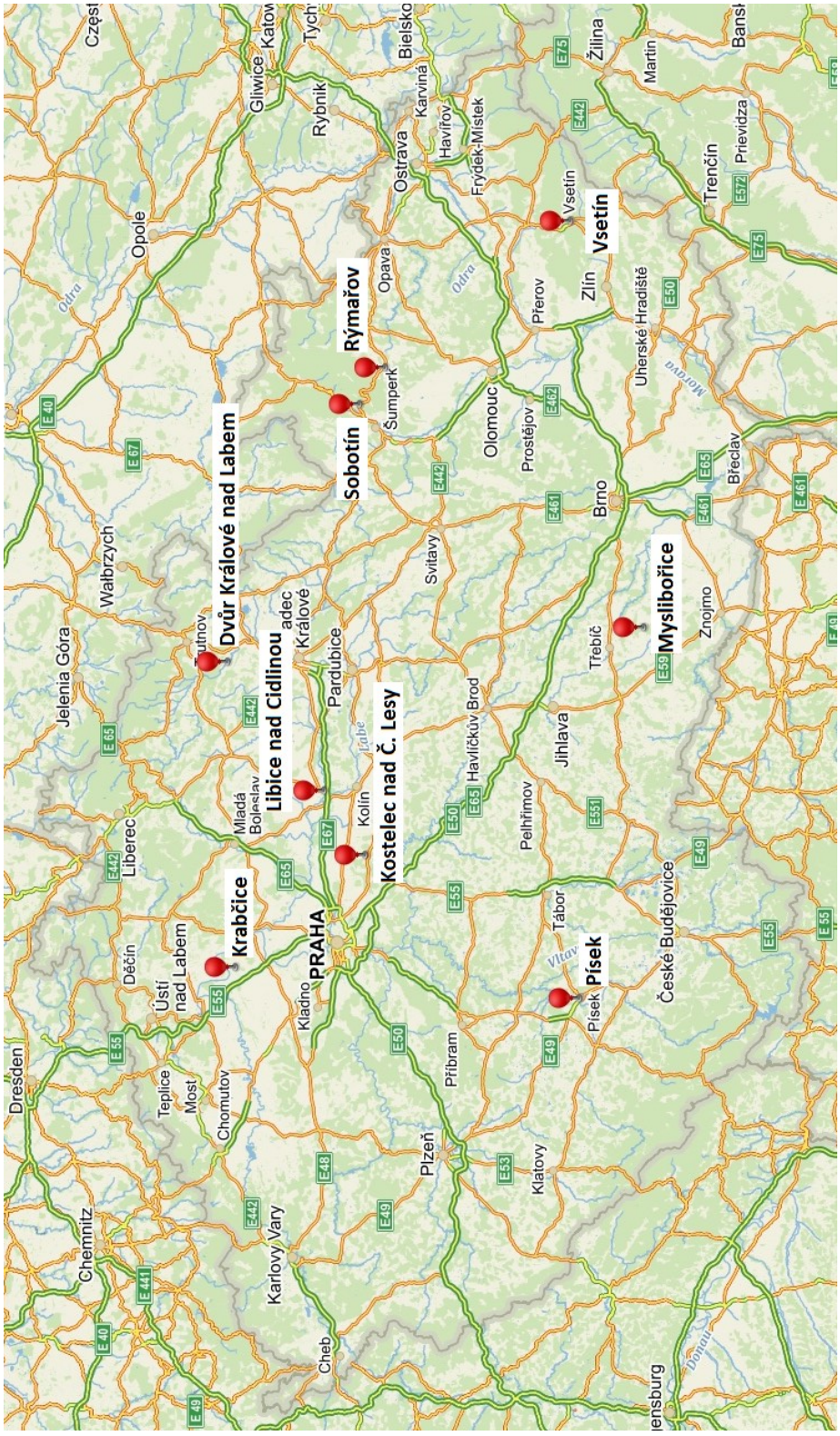

Příloha 2. Rámcový scénář pro kvalitativní výzkum

1. Bližší seznámení – muž/žena, věk, rodinná situace
    a. Jak dlouho působíte jako pastorační pracovník? Je to vaše jediné zaměstnání, čím jiným se zabýváte?
    b. Jaké je vaše vzdělání? Profesní zkušenosti? Vyznání?
    c. Jaké formy pastorační práce vykonáváte?
2. Společné akce
    a. Jaké formy společné pastorace nabízíte?
    b. Jsou některé z těchto akcí přístupné veřejnosti? Případně jaký je o ně zájem?
    c. Navštěvují někteří z klientů bohoslužby či jiné akce pořádané místním sborem?
    d. Probíhá nějaká další spolupráce se sborem?
    e. O co je mezi klienty největší zájem?
3. Individuální pastorace
    a. Jakou formou probíhá individuální pastorace?
    b. Jak si vybíráte klienty, které navštěvujete?
    c. Jaký je cíl pastorační práce se seniory?
    d. Necháváte klienty „určovat směr“ rozhovoru, nebo vnášíte svá témata?
    e. Jak dlouho má trvat pastorační rozhovor?
    f. O čem si klienti často chtějí povídat? Je nějaké hlavní téma?
    g. Je nějaké téma, kterému se klienti vyhýbají? „Nebezpečné, bolestivé“ téma, kterému je lépe se vyhnout?
    h. Stane se někdy, že narazíte na nějaký problém, těžkost, se kterou si nevíte rady?
4. Pastorace ve středisku
    a. Cítíte podporu vedení střediska?
    b. Dá se ve středisku hovořit o „křesťanském duchu“?
    c. Jaké jsou vaše vztahy se zaměstnanci? Pracujete s nimi nějak?
5. Pastorační pracovník – zdroje a pocity
    a. Máte svou práci rád? Proč je vaše práce důležitá? Co je vaší motivací?
    b. Cítíte se někdy unavený, vyčerpaný?
    c. Kde a jak doplňujete energii? Co je vám oporou?
    d. Cítíte podporu ústředí? Pořádají pro vás např. nějaké vzdělávací akce, supervize?